

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Małgorzata Wojnarowska

Przygoda z Klio

Program nauczania przedmiotu
Historia i społeczeństwo
w szkole podstawowej
dla II etapu edukacyjnego

SPIS TREŚCI:

Wstęp	3
Ogólne założenia programu.....	3
Adresat programu	5
Warunki wdrożenia programu.....	7
Cele kształcenia i wychowania	9
Treści nauczania	12
Sposoby osiągnięcia celów	21
Metody i formy pracy.....	21
Wdrażanie do pracy metodą projektu.....	24
Środki dydaktyczne	26
Różne typy inteligencji i preferencje sensoryczne	28
Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych	30
Wykorzystanie nowoczesnych technologii	33
Wykorzystanie zasobów portalu Scholaris.....	35
Oczekiwane osiągnięcia ucznia	41
Ocenianie	47
Ogólne zasady oceniania	47
Kryteria oceniania	49
Ocenianie projektu edukacyjnego	50
Ewaluacja programu	53
Literatura	55
Załączniki	57

WSTĘP

Ogólne założenia programu

Program *Przygoda z Klio* dla przedmiotu *historia i społeczeństwo* jest przeznaczony dla uczniów II etapu edukacyjnego, a więc klas IV-VI szkoły podstawowej. Ma charakter uniwersalny – po niewielkich modyfikacjach może być realizowany w różnych realiach, bez względu na to, gdzie znajduje się szkoła. Zawarte w programie cele i treści kształcenia oraz oczekiwane osiągnięcia uczniów są zgodne z zapisami podstawy programowej. Dodatkowe treści, wprowadzone przez autorkę, zaznaczone zostały kursywą. Jest ich niewiele (autorzy podstawy sugerują, aby unikać przesadnego rozbudowywania treści na tym etapie kształcenia).¹ Zgodnie z zapisami podstawy zachowane zostały proporcje między treściami historycznymi a społecznymi. Te ostatnie obejmują niecałe 30% całości. Intencją autorki jest pełne docenienie społecznej części programu, która w praktyce bywa często zaniedbywana przez nauczycieli-historyków.

Na realizację całego programu przewidziano **130 godzin** w całym cyklu kształcenia, co jest zgodne z ilością przewidzianą w ramowym planie nauczania dla przedmiotu *historia i społeczeństwo* na II etapie edukacyjnym.

O specyfice programu stanowi akcent na praktyczne wykorzystanie zdobytej wiedzy - zainteresowanie przeszłością, dostrzeganie jej związków z teraźniejszością (dla lepszego jej zrozumienia), rozwijanie umiejętności kluczowych oraz wykorzystanie nowoczesnych technologii. Część historyczna ma charakter propedeutyczny, zaznajamia uczniów z podstawowymi pojęciami i chronologią, rozwija (na stosownym dla etapu edukacyjnego poziomie) najważniejsze umiejętności przedmiotowe w zakresie pracy z tekstem źródłowym, mapą i tworzeniem narracji historycznej. Część społeczna, akcentująca zainteresowanie problematyką społeczną, została wzbogacona o zagadnienia związane z przygotowaniem i stopniowym wdrażaniem uczniów do działań zespołowych i pracy metodą projektu, co bardzo im się przyda na kolejnych etapach edukacyjnych oraz w dorosłym życiu. Jest to wyraźnie widoczne w sposobach osiągnięcia celów – autorka często sięga do grupowej formy pracy. Stawia też na samodzielność i kreatywność uczniów, wskazując szereg aktywizujących metod i technik, do których mają być stopniowo wdrażani

¹ Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska. MEN 2009, s. 70.

(stosownie do ich etapu rozwojowego). Wykorzystywane są także zasoby lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz nowoczesne technologie i Internet.

Koncepcja programu nawiązuje do **pedagogiki konstruktywistycznej**, która zakłada, że wiedza jest odkrywana przez uczącego się. Nauczanie w tym ujęciu polega na poszukiwaniu, w czym uczniowie mogą współpracować, co mogą analizować, badać, współdzielić, budować w oparciu o to, co już wiedzą. Jest to ważniejsze, niż fakty i umiejętności, które mogliby bezmyślnie naśladować. Uczniowie uczą się od siebie wzajemnie tak samo, jak od nauczyciela, a najlepiej robią to w działaniu. Mają dużo okazji do głośnego wyrażania swoich opinii, tworzą i kreują indywidualną wiedzę, która jest dla nich zrozumiała. W tak pojmowanym procesie nauczania i uczenia się podkreśla się podmiotowość ucznia, która jest wartością samą w sobie. Rola nauczyciela to przede wszystkim wspomaganie i praca wspólnie z uczniami nad problemem do rozwiązania. Nauczyciel pozwala im na indywidualne dochodzenie do rozumienia pojęć, pozwala wpływać na przebieg zajęć oraz na zmianę przyjętych strategii uczenia się i dobór treści. Nie przekazuje gotowej wiedzy, ale zachęca uczniów do opisywania ich własnego rozumienia pojęć i zjawisk, podsycając w ten sposób naturalną ciekawość poznawczą uczniów.

Program opiera się na **szerokim zastosowaniu nowoczesnych technologii**. Kompetencje informatyczne zostały uznane przez Parlament Europejski za jedną z 8 kompetencji kluczowych, więc takich, których wszyscy potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia.²

Autorka dostrzega pilną potrzebę szerszego wykorzystania nowoczesnych technologii w dydaktyce, aby młodzi ludzie w pełni korzystali z ich możliwości i dostosowywali się do szybko zmieniającego się świata. Wielu nauczycieli ciągle z nieufnością podchodzi do komputera jako narzędzia pracy z uczniami, a Internet często jest przez nich postrzegany jako wielki śmietnik informacyjny. Jego walory dydaktyczne są niedoceniane. Efekt jest taki, że uczniowie doskonale funkcjonują w świecie multimediiów i Internetu, ale poza szkołą. Taki stan rzeczy powoduje rozdźwięk między dwoma światami: uczniów i szkoły, która – wobec błyskawicznych zmian technologicznych - staje się coraz bardziej anachroniczna. Tymczasem *historia i społeczeństwo* to specyficzny przedmiot, w którym szczególnie liczy się szybki dostęp do najświeższych informacji i mediów internetowych. Trudno wyobrazić więc sobie nowoczesne nauczanie i uczenie się go w oderwaniu od komputera z dostępem do Internetu.

² Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dn. 31.12.2006 r., L 394/15

Kolejnym założeniem programu jest wprowadzanie uczniów do pracy metodą **projektu**. Kształci ona wiele cennych umiejętności obywatelskich oraz pozwala uczniom na dużą samodzielność w planowaniu i realizacji podjętych działań. Uczy także współdziałania w grupie. Wszystkie te umiejętności są niezwykle przydatne dorosłym obywatelom, ułatwiają aktywne i odpowiedzialne uczestnictwo w życiu publicznym i są cenne dla budowania społeczeństwa obywatelskiego. Warto podkreślić jednak, że program zakłada wykorzystanie trudniejszej, ale i bardziej wartościowej odmiany projektu, połączonej ze strategią PBL (*Problem Based Learning* - uczenie się poprzez rozwiązywanie problemu). **Ze względu na wiek i małą dojrzałość, uczniowie będą stopniowo, „krok po kroku”, wprowadzani do pracy tą metodą.** Działania projektowe realizowane w zespole zostały mocno zaakcentowane we wszystkich elementach programu: celach, treściach, przewidywanych osiągnięciach, metodach i ocenianiu.

Program uwzględnia **różne typy inteligencji** uczniów wg teorii Howarda Gardnera i różne **systemy reprezentacji zmysłowej**. Wzięta została też pod uwagę konieczność indywidualizacji **pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych** – tych, którzy mają mniejszy potencjał intelektualny lub rozmaite dysfunkcje. Zostały też przedstawione propozycje dla ucznia zdolnego i zainteresowanego historią lub działaniami obywatelskimi.

W części dotyczącej oceniania położono nacisk na informację zwrotną, jawność i klarowne kryteria oceniania, różnorodność aktywności ucznia poddawanych ocenie, samoocenę ucznia i ocenę koleżeńską (społeczną).

Adresat programu

Program *Przygoda z Klio* jest przeznaczony dla uczniów II etapu edukacyjnego, a więc klas IV – VI.

Jest to okres bardzo niejednorodny. Uczeń 10-letni to jeszcze dziecko, a 13-letni to już młody nastolatek. Tempo psychofizycznych przemian w tym okresie jest niezwykle zróżnicowane, a najważniejszy mechanizm rozwoju polega na stopniowym **usamodzielnianiu i uniezależnianiu się od otoczenia**, co znajduje odbicie w sferze intelektualnej, emocjonalnej i społecznej. Jest to okres intensywnego poznawania rzeczywistości. Dziecko w tym wieku chce wiedzieć i lubi dowiadywać się różnych ciekawych rzeczy, chce poznać przyczyny i mechanizmy obserwowanych zjawisk. Szybki rozwój umysłowy pozwala na lepsze rozwiązywanie problemów, dokonywanie uogólnień, zastąpienie potocznych pojęć naukowych. Dla dziecka w tym wieku zdobywanie wiedzy

stanowi jego potrzebę rozwojową. Ważne jest dostarczenie mu okazji do jej poszerzania i to w możliwie ciekawy, zróżnicowany sposób. Równie ważne jest to, aby dziecko w tym okresie nie było zbyt ostro krytykowane i oceniane, gdyż to zniechęca do nauki.

W życiu społecznym zaczynają dokonywać się w tym okresie zasadnicze zmiany. Dzieci związane dotąd silnie z dorosłymi (rodzicami, a potem nauczycielami) **zaczynają zwracać się w stronę rówieśników**. Pojawia się silne poczucie przynależności do grupy. Powoduje to, że dzieci bardziej zaczynają słuchać siebie nawzajem, niż rodziców. Chcą dostosować swoje zachowania i dążenia do potrzeb grupy, przyswajają sobie jej normy. Wyraźny **kryzys zaufania do rodziców** pojawia się około 12 roku życia. Bardzo ważny jest w tym okresie **problem przyjaźni**.

Niezwykle istotny dla ucznia na początku II etapu edukacyjnego jest **trudny próg klasy czwartej**. Dziecko przede wszystkim przeżywa stratę „swojej” pani, która przez 3 lata stanowiła dla niego autorytet i spędzała z nim wiele godzin dziennie. Znane były jej wymagania, wiadomo było, czego można się spodziewać. Nagle jej miejsce zaczyna zajmować wiele nieznanych osób. Pełnią oni odmienną rolę niż poprzedni nauczyciel, mają różne wymagania, metody nauczania i egzekwowania wiedzy. Uczeń stopniowo przyzwyczaja się do sposobu bycia każdego z nich i dostosowuje do niego swoje zachowanie. Musi podjąć starania, aby zdobyć dobrą pozycję u nowego nauczyciela.

Kształcenie zintegrowane zostaje zastąpione nauczaniem z podziałem na przedmioty. W związku z tym może zwiększyć się liczba niepowodzeń szkolnych. Dziecko, które do tej pory świetnie radziło sobie z nauką, może mieć problemy z niektórymi przedmiotami. Następną ważną zmianą jest sala lekcyjna. Do tej pory dziecko najczęściej miało zajęcia w jednej klasie. Teraz często będzie zmieniało sale i przyzwyczajało się do nowych pomieszczeń. Zmiana taka wydaje się niewielka i nieistotna, ale u dziecka może ona wywołać duże zaniepokojenie. Odmienny sposób oceniania to następny szczebel w adaptacji ucznia. W edukacji wczesnoszkolnej stosowana była ocena opisowa. Nauczyciel zwracał szczególną uwagę na mocne strony dziecka. Od czwartej klasy zastąpi ją ocena z przedmiotów wyrażona stopniem. W tej nowej sytuacji dziecko może czuć się zagubione.

W czwartej klasie nauka staje się trudniejsza. Trzeba pracować więcej i szybciej. Wiele zadań wymaga od ucznia intensywnego myślenia. Ci uczniowie, którzy doskonale potrafili wykonywać polecenia, teraz (kiedy muszą działać bardziej samodzielnie), już nie radzą sobie tak dobrze. Coraz więcej mają zadawanych prac domowych. Do tej pory polegały one przede wszystkim na utrwaleniu nabytych umiejętności. Teraz niejednokrotnie wymagają od dziecka

znacznie większego wysiłku. Nauczyciele, zadając lekcje do domu, czasami nie zwracają uwagi, że ma ono też do odrobienia prace domowe z innych przedmiotów. Niektórzy uczniowie nie nadążają z wypełnieniem wszystkich obowiązków. Tempo kształcenia jest dla nich zbyt wysokie, a nie zdążyli się jeszcze przyzwyczać do tej zmiany i dobrze się zorganizować. Muszą teraz nauczyć się korzystania z różnych źródeł wiedzy: Internetu, prasy, słowników, a nie tylko z podręcznika. Zmiany te burzą stabilny świat dziecka. Przechodząc do następnego etapu edukacji, opuszcza ono znane i bezpieczne środowisko. Potrzebuje od nauczycieli poszczególnych przedmiotów wiele wsparcia i zrozumienia w tym trudnym dla niego okresie przejściowym.

Warunki wdrożenia programu

Program jest możliwy do zastosowania w różnych realiach, bez względu na to, gdzie znajduje się szkoła. Do jego realizacji wystarczy odpowiednio wyposażona sala lekcyjna. Powinny się w niej znajdować takie pomoce jak:

- mapy ścienne mapy i atlasy historyczne,
- zestawy mappek konturowych,
- zestawy tekstów źródłowych,
- pomoce wizualne (np. plansze);
- książki pomocnicze (np. słowniki, encyklopedie),
- multimedialne programy komputerowe do nauki historii,
- filmy DVD,
- płyty CD z nagraniami audio,
- odtwarzacz płyt CD/DVD,
- komputer z oprogramowaniem i dostępem do Internetu,
- projektor multimedialny.

Coraz więcej szkół dysponuje już tablicami interaktywnymi z odpowiednim oprogramowaniem, co oczywiście ułatwia pracę i podnosi atrakcyjność zajęć.

Lokalne dziedzictwo kulturowe jest niezbędnym dopełnieniem zasobów szkoły, umożliwiającym pełną realizację programu. Warto podkreślić, że do tego nie są konieczne znane zabytki czy obiekty typu Wawel lub Muzeum Narodowe (choć wycieczki do tych miejsc są bardzo pożądane). Zainteresowanie przeszłością może wzbudzić też skromna szkolna izba muzealna lub przydrożna kapliczka, upamiętniająca jakieś ważne wydarzenie.

Z kolei chęć do działań obywatelskich może wynikać z kontaktu ze znanym w środowisku społecznikiem lub prężnie działającym lokalnym stowarzyszeniem. Program podkreśla i docenia potencjał tkwiący w najbliższym środowisku oraz zachęca uczniów do działań na jego rzecz.

Program może być wdrażany przez aktywnych, otwartych nauczycieli, ceniących niekonwencjonalne działania z uczniami, stawiających na ich kreatywność i samodzielność, dających im wsparcie. Ważne, by znali całą gamę metod aktywizujących, a szczególnie projekt oraz by potrafili w niektórych działaniach z uczniami oddać im pole do samodzielności i wycofać się na „drugi plan”. Jednocześnie muszą być przygotowani do łagodnego przeprowadzenia uczniów przez trudny próg klasy IV. Stąd potrzeba cierpliwego, stopniowego wprowadzania nowych metod, form pracy na lekcjach i poza nimi. Uczniowie muszą mieć czas, by się do nich przyzwyczaić i przestawić na nowy styl pracy. Najważniejsze, by nauczyciele nie wyręczali swoich uczniów, lecz ich wspierali i towarzyszyli im w edukacyjnej przygodzie z nowym przedmiotem. Do realizacji programu potrzebne są też umiejętności w zakresie wykorzystania nowoczesnych technologii i Internetu w dydaktyce.

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Cele programu *Przygoda z Klio* są zgodne z zapisanymi w podstawie programowej celami przedmiotowymi dla *historii i społeczeństwa* oraz ponadprzedmiotowymi i wychowawczymi dla II etapu edukacyjnego.

Cele kształcenia ogólnego w szkole podstawowej:

- 1) przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów;
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.³

Cele ogólne przedmiotu *historia i społeczeństwo* na II etapie edukacyjnym:

I. Chronologia historyczna.

Uczeń:

- posługuje się podstawowymi określeniami czasu historycznego: okres p.n.e., n.e., tysiąclecie, wiek, rok;
- przyporządkowuje fakty historyczne datom;
- oblicza upływ czasu między wydarzeniami historycznymi i umieszcza je na linii chronologicznej;
- dostrzega związki teraźniejszości z przeszłością.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń:

- odpowiada na proste pytania postawione do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji;
- pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje;
- stawia pytania dotyczące przyczyn i skutków analizowanych wydarzeń historycznych i współczesnych.

³ Część wstępna podstawy programowej dla szkoły podstawowej. Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska. MEN 2009, s. 16.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń:

- tworzy krótką wypowiedź o postaci i wydarzeniu historycznym, posługując się poznanymi pojęciami;
- przedstawia własne stanowisko i próbuje je uzasadnić.

IV. Zainteresowanie problematyką społeczną.

Uczeń ma nawyk dociekania w kontekście społecznym – zadaje pytania „dlaczego jest tak, jak jest?” i „czy mogłoby być inaczej?” oraz próbuje odpowiedzieć na te pytania.

V. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.⁴

Na lekcjach przedmiotu historia i społeczeństwo w szkole podstawowej należy rozwijać u uczniów **umiejętności ponadprzedmiotowe** takie jak:

- 1) czytanie – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa;
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych;
- 3) myślenie naukowe – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- 5) umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji;
- 6) umiejętność uczenia się jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji;
- 7) umiejętność pracy zespołowej.⁵

Podstawa programowa wskazuje również, aby każdy nauczyciel:

- kształcił u uczniów umiejętności posługiwania się językiem polskim i dbał o wzbogacanie zasobu ich słownictwa,

⁴ Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska. MEN 2009, s. 28.

⁵ Tamże, s. 16.

- przygotowywał uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym, stwarzając uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych,
- odwoływał się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracował z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszech stronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji,
- wychowywał uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów,
- kształtował u uczniów nawyk dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.⁶

W zakresie **oddziaływań wychowawczych** celem jest kształtowanie u uczniów postaw sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takich jak:

- uczciwość,
- wiarygodność,
- odpowiedzialność,
- wytrwałość,
- poczucie własnej wartości,
- szacunek dla innych ludzi,
- ciekawość poznawcza,
- kreatywność,
- przedsiębiorczość,
- kultura osobista,
- gotowość do uczestnictwa w kulturze,
- podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej.

W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie:

- postawy obywatelskiej,
- postawy szacunku dla tradycji rodzinnych,
- postawy szacunku dla dziedzictwa kulturowego „Małej Ojczyzny”,

⁶ Tamże, s. 17.

- postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu,
 - postawy szacunku dla innych kultur i tradycji,
- oraz podejmowanie odpowiednich kroków w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji.

TREŚCI NAUCZANIA

Nauczanie **historii** w szkole podstawowej (w ramach przedmiotu *historia i społeczeństwo*) w myśl nowej podstawy ma mieć charakter propedeutyczny, zaznajamiać uczniów z podstawowymi pojęciami, chronologią, przypominać uczniom bardziej „obrazy z dziejów” niż regularny wykład o przeszłości.⁷ Należy pamiętać, że jest to dla uczniów **nowy przedmiot**, potrzebują więc czasu, aby poznać jego specyfikę. Treści historyczne zostały w podstawie ułożone chronologicznie i przeplatają się z **zagadnieniami społecznymi**. Zapisano je wszystkie (razem ze społecznymi) w postaci 29 haseł programowych. Doprecyzowano (w porównaniu do poprzedniej podstawy) zagadnienia z historii najnowszej po II wojnie światowej. Cezurą czasową, zamykającą treści nauczania tego przedmiotu na II etapie edukacyjnym, jest rok przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Treści historyczne stanowią tam 72% i przeważają nad społecznymi (28% całości). Najwięcej miejsca poświęcono dziejom ojczystym. Dominuje historia polityczna, ale jest też sporo kultury, a najmniej - historii społeczno-gospodarczej.

Program *Przygoda z Klio* kładzie nacisk na wychowawczą funkcję historii i kształtowanie narodowej tożsamości. W treściach dominują dzieje ojczyste i ujęto w nich przede wszystkim wzniosłe momenty z naszej przeszłości. **Bardzo istotne jest, aby na tym etapie uczeń zainteresował się historią, kształtował swoją postawę i tożsamość oraz wykazał zaangażowanie społeczne.** Taki zaciekawiony przeszłością i sprawami społecznymi absolwent szkoły podstawowej powinien rozpocząć potem systematyczny kurs historii i wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum. Aby tego zainteresowania nie zniszczyć i nie zaprzepaścić naturalnej ciekawości, **nauczyciel powinien zrezygnować na tym etapie z nadmiernej faktografii.** Zamiast dodawać nowe treści należy wyposażyć uczniów w solidne podstawy związane z umiejętnościami przedmiotowymi: **pracą z tekstem źródłowym, mapą, ilustracją, wykresem, tabelą, poświęcić czas na ćwiczenia z tworzenia**

⁷ Tamże, s.70.

narracji historycznej, chronologii oraz na wdrażanie do pracy zespołowej i realizacji projektów edukacyjnych.

Właściwe pokierowanie procesem dydaktycznym na II etapie edukacyjnym, a szczególnie w klasie IV, która stanowi wstęp do kształcenia historycznego i obywatelskiego, z pewnością przełoży się na dalsze efekty edukacyjne uczniów. W rękach nauczyciela spoczywa duża odpowiedzialność – w znacznym stopniu przesądzi o tym, czy uczeń na dalszym etapie będzie chętnie uczył się tych przedmiotów. Dlatego ten początek jest niezwykle ważny w edukacji historycznej i obywatelskiej.

Treści nauczania zgodne z podstawą programową⁸:

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, w czym wyraża się odmienność i niepowtarzalność każdego człowieka;
- 2) podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania;
- 3) wyjaśnia znaczenie rodziny w życiu oraz wskazuje przykłady praw i obowiązków przysługujących poszczególnym członkom rodziny;
- 4) wyraża opinię na temat kultywowania tradycji i gromadzenia pamiątek rodzinnych;
- 5) charakteryzuje społeczność szkolną, z uwzględnieniem swoich praw i obowiązków;
- 6) podaje przykłady działań samorządu uczniowskiego w swojej szkole;
- 7) tłumaczy, odwołując się do przykładów, na czym polega postępowanie sprawiedliwe;
- 8) wyjaśnia, w czym przejawia się uprzejmość i tolerancja;
- 9) podaje przykłady konfliktów między ludźmi i proponuje sposoby ich rozwiązywania.

2. „Mała Ojczyzna”. Uczeń:

- 1) opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze;
- 2) zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”;
- 3) wskazuje na planie miejscowości, siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz.

⁸ Tamże, s. 28-31. *Kursywą* zaznaczono na końcu treści dodatkowe, wprowadzone przez autorkę (hasło tematyczne nr 30 – *Ja i mój zespół*).

3. Ojczyzna. Uczeń:

- 1) wymienia i tłumaczy znaczenie najważniejszych świąt narodowych, symboli państwowych i miejsc ważnych dla pamięci narodowej;
- 2) wskazuje na mapie i opisuje główne regiony Polski;
- 3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne żyjące w Polsce i na wybranych przykładach opisuje ich kulturę i tradycje oraz wymienia miejsca największych skupisk Polaków na świecie.

4. Państwo. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, w czym wyraża się demokratyczny charakter państwa polskiego, używając pojęć: wolne wybory, wolność słowa, wolne media, konstytucja;
- 2) wymienia organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej: parlament, prezydent, rząd, sądy i omawia najważniejszą funkcję każdego z tych organów w systemie politycznym;
- 3) podaje przykłady praw i obowiązków obywateli Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) omawia wybrane prawa dziecka i podaje, gdzie można się zwrócić, gdy są one łamane.

5. Społeczeństwo. Uczeń:

- 1) wyjaśnia znaczenie pracy w życiu człowieka i dostrzega jej społeczny podział;
- 2) opisuje różne grupy społeczne, wskazując ich role w społeczeństwie;
- 3) podaje przykłady ważnych problemów współczesnej Polski, korzystając z różnych źródeł informacji (od osób dorosłych, z prasy, radia, telewizji, Internetu).

6. Wspólnota europejska. Uczeń:

- 1) opowiada o uczestnictwie Polski we wspólnocie europejskiej, używając pojęć: Unia Europejska, europejska solidarność, stosunki międzynarodowe, oraz rozpoznaje symbole unijne: flagę i hymn Unii Europejskiej (*Oda do radości*).

7. Problemy ludzkości. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co oznacza powiedzenie: „świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska;
- 2) opisuje i ocenia na przykładach wpływ techniki na środowisko naturalne i życie człowieka;
- 3) wymienia korzyści i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych;
- 4) opowiada o przejawach nędzy na świecie oraz formułuje własną opinię o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe;
- 5) wyjaśnia na przykładach przyczyny i następstwa konfliktów zbrojnych na świecie.

8. Historia jako dzieje. Uczeń:

- 1) odróżnia historię rozumianą jako dzieje, przeszłość od historii rozumianej jako opis dziejów przeszłości;
- 2) wyjaśnia, na czym polega praca historyka;
- 3) podaje przykłady różnych źródeł historycznych i wyjaśnia, dlaczego należy je chronić.

9. Fundamenty Europy. Uczeń:

- 1) wyjaśnia znaczenie wynalazku pisma dla wspólnoty ludzkiej;
- 2) opisuje życie w Atenach peryklejskich, używając pojęć: teatr, filozofia, bogowie olimpijscy (Zeus, Atena, Apollo), mity (Herakles, Odyseusz), olimpiada;
- 3) charakteryzuje osiągnięcia Rzymu, używając pojęć i terminów: prawo rzymskie, drogi, wodociągi;
- 4) opisuje narodziny chrześcijaństwa i jego rozpowszechnianie w czasach starożytnych.

10. Państwo polskie za Piastów. Uczeń:

- 1) opowiada legendy o Piaście i Popielu oraz Lechu, Czechu i Rusie, a także rozpoznaje cechy charakterystyczne legendy;
- 2) wskazuje na mapie Gniezno i państwo Mieszka I;
- 3) opisuje panowanie Mieszka I, umiejscawiając je w czasie i używając pojęć: plemię, gród, drużyna, książę;
- 4) opowiada historię zjazdu gnieźnieńskiego, uwzględniając postacie: św. Wojciecha, Bolesława Chrobrego i Ottona III;
- 5) wskazuje na mapie Kraków i państwo Kazimierza Wielkiego, umiejscawiając je w czasie;
- 6) opowiada o panowaniu Kazimierza Wielkiego, z uwzględnieniem powstania Akademii Krakowskiej i uczty u Wierzyńka.

11. Mnisi. Uczeń:

- 1) opisuje klasztor średniowieczny i tryb życia mnichów, używając pojęć: zakon, reguła, ubóstwo;
- 2) charakteryzuje postać św. Franciszka z Asyżu.

12. Rycerze. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zamek średniowieczny i jego mieszkańców;
- 2) opisuje charakterystyczne cechy wzoru osobowego średniowiecznego rycerza.

13. Mieszczanie. Uczeń:

- 1) opisuje miasto średniowieczne, używając pojęć: kupiec, rzemieślnik, cech, burmistrz, samorząd miejski, rynek, mury miejskie;
- 2) porównuje warunki życia w mieście średniowiecznym i współczesnym.

14. Chłopi. Uczeń:

- 1) opisuje warunki życia na wsi średniowiecznej;
- 2) porównuje życie chłopca z życiem rycerza i mieszczanina.

15. Odkrycie Nowego Świata. Uczeń:

- 1) umieszcza Krzysztofa Kolumba i jego pierwszą odkrywczą wyprawę w czasie i w przestrzeni;
- 2) opisuje odkrycie Krzysztofa Kolumba, używając pojęć: karawela, Nowy Świat, Indianie, broń palna;
- 3) wymienia następstwa wypraw odkrywczych dla Europy i dla Ameryki.

16. Mikołaj Kopernik i jego odkrycie. Uczeń:

- 1) opowiada o życiu Mikołaja Kopernika, używając pojęć: uczony, astronom, odkrycie naukowe;
- 2) opisuje i umieszcza w czasie odkrycie Mikołaja Kopernika, wyjaśniając, co znaczy powiedzenie: „Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię”.

17. Jadwiga i Jagiełło. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie Wielkie Księstwo Litewskie;
- 2) wyjaśnia przyczyny unii polsko-litewskiej;
- 3) charakteryzuje osobę Jadwigi i wymienia jej zasługi dla kultury polskiej;
- 4) opowiada o przyczynach i skutkach bitwy pod Grunwaldem.

18. Dwór Jagiellonów. Uczeń:

- 1) opisuje życie dworskie na Wawelu w okresie panowania Zygmunta, używając pojęć: dwór, paziowie, komnata, arras.

19. Polski szlachcic. Uczeń:

- 1) charakteryzuje obowiązki szlachcica wobec państwa, używając pojęć: sejm, sejmik, pospolite ruszenie;
- 2) opisuje działalność gospodarczą polskiej szlachty, używając pojęć: folwark, pańszczyzna, kmiecie, spichlerz, splaw rzeczny – Wisłą do Gdańska.

20. Rzeczpospolita Obojga Narodów. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polegała unia lubelska i wskazuje na mapie Rzeczypospolitą Obojga Narodów;
- 2) opisuje, w jaki sposób dokonywano wyboru króla, używając pojęć: elekcja, pole elekcyjne, koronacja.

21. Rzeczpospolita w XVII w. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie i omawia wydarzenia potopu szwedzkiego, z uwzględnieniem obrony Częstochowy i postaci Stefana Czarnieckiego;
- 2) sytuuje w czasie i opisuje wyprawę wiedeńską Jana III Sobieskiego, używając pojęć: oblężenie, odsiecz, sułtan, husaria.

22. Upadek I Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) podaje przykłady naprawy państwa polskiego za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, z uwzględnieniem Konstytucji 3 maja;
- 2) omawia i sytuuje w czasie wydarzenia powstania kościuszkowskiego, używając pojęć: naczelnik powstania, przysięga Kościuszki, kosynierzy;
- 3) wyjaśnia, w jakich okolicznościach doszło do upadku państwa polskiego, podaje datę III rozbioru.

23. Formy walki o niepodległość. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie powstanie listopadowe i powstanie styczniowe;
- 2) wymienia cele walki powstańców oraz przykłady represji zastosowanych wobec społeczeństwa po przegranych powstaniach;
- 3) omawia, na wybranym przykładzie, walkę o język polski w nauczaniu;
- 4) zbiera z różnych źródeł informacje o zasługach dla rozwoju kultury polskiej: Jana Matejki, Stanisława Moniuszki, Henryka Sienkiewicza i Stanisława Wyspiańskiego.

24. Życie na emigracji. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie państwa, które przyjęły najwięcej emigrantów z ziem polskich;
- 2) rozróżnia emigrację polityczną i zarobkową;
- 3) zbiera z różnych źródeł informacje o zasługach dla kultury polskiej: Fryderyka Chopina, Adama Mickiewicza, Marii Skłodowskiej-Curie, Heleny Modrzejewskiej.

25. Miasto przemysłowe. Uczeń:

- 1) opowiada o rozwoju uprzemysłowienia w XIX w., używając pojęć: maszyna parowa, kolej żelazna, statek parowy, silnik elektryczny, telegraf, fabryka;
- 2) wskazuje na mapie najbardziej uprzemysłowione miasta na ziemiach polskich;

- 3) rozróżnia rzemieślnicze i fabryczne (maszynowe) formy produkcji;
- 4) opisuje warunki pracy w XIX-wiecznej fabryce.

26. Odrodzenie państwa polskiego. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie granice II Rzeczypospolitej oraz wymienia jej sąsiadów;
- 2) wymienia czynniki decydujące o odzyskaniu niepodległości przez Polskę;
- 3) zbiera informacje o zasługach dla państwa polskiego Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego.

27. Polska w okresie II wojnie światowej. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie państwa, które dokonały agresji na Polskę;
- 2) podaje charakterystyczne cechy polityki Stalina i Hitlera wobec własnych społeczeństw i państw podbitych;
- 3) charakteryzuje życie ludności na okupowanych terytoriach Polski, z uwzględnieniem losów ludności żydowskiej;
- 4) omawia formy oporu społeczeństwa wobec okupantów;
- 5) opisuje postawę ludności cywilnej i żołnierzy powstańczej Warszawy.

28. Polska Rzeczpospolita Ludowa. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie granice Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i wymienia jej sąsiadów;
- 2) opowiada o Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, używając pojęć: odbudowa zniszczeń wojennych, awans społeczny i likwidacja analfabetyzmu, planowanie centralne, zależność od ZSRR, dyktatura partii komunistycznej, cenzura, opozycja demokratyczna.

29. Solidarność i powstanie III Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie III Rzeczpospolitą i jej sąsiadów;
- 2) opisuje powstanie i działania Solidarności, używając określeń: strajk, walka bez przemocy, stan wojenny, „Okrągły Stół”;
- 3) wyjaśnia, jakie najważniejsze zmiany zaszły w Polsce w 1989 r.

30. Ja i mój zespół. Uczeń:

- 1) określa swoje zdolności i zainteresowania;
- 2) przyjmuje role w zespole zgodnie ze swoimi predyspozycjami;
- 3) planuje i organizuje pracę,
- 4) wywiązuje się z podjętych zadań;

- 5) *komunikuje się i współpracuje z innymi członkami zespołu (także za pośrednictwem narzędzi internetowych);*
- 6) *wspólnie z innymi członkami zespołu rozwiązuje problemy pojawiające się trakcie realizacji wspólnego zadania;*
- 7) *prezentuje efekty swojej pracy;*
- 8) *ocenia pracę swoją i innych.*

Jak nauczyciel powinien zaplanować swoją pracę z uczniami w poszczególnych latach nauki przedmiotu *historia i społeczeństwo*? Realizacja poszczególnych haseł tematycznych nie musi przebiegać w identycznej kolejności, jak w powyższym zestawieniu. To nauczyciel ostatecznie o tym zdecyduje i w swoim szczegółowym planie dydaktycznym zaplanuje odpowiednią kolejność. Oczywiście **tematyka historyczna powinna być realizowana tak, jak to jest zapisane w podstawie programowej czyli chronologicznie** i tego porządku nie można zaburzyć. Jednak już **zagadnienia społeczne należy rozdzielić na poszczególne lata nauki**. Niektóre z nich są bowiem trudniejsze i wymagają od uczniów większej dojrzałości.

W zależności od sytuacji w danej szkole, ilość godzin w tygodniu przypadająca na poszczególne klasy od IV do VI może wyglądać następująco: 1-1-2, 1-2-1 lub 2-1-1. Oznacza to, że należy treści nauczania podzielić na 4 części i odpowiednio do szkolnego ramowego planu nauczania zaplanować na każdy rok odpowiednią partię materiału.

Przykładowo, dla układu 1-1-2 (najczęściej występującego w szkole podstawowej), nauczyciel może to zaplanować tak, jak w poniższej tabeli:

Klasa	Hasła programowe*	Ilość godzin**
IV	1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym (1.1, 1.2, 1.3, 1.4) <i>30. Ja i mój zespół.</i> 2. „Mała Ojczyzna” (2.1, 2.2) 3. Ojczyzna. (3.1) 8. Historia jako dzieje. 9. Fundamenty Europy.	33
V	1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym (1.5,	33

	<p>1.6, 1.7, 1.8, 1.9)</p> <p>3. Ojczyzna. (3.2)</p> <p>10. Państwo polskie za Piastów.</p> <p>11. Mnisi.</p> <p>12. Rycerze.</p> <p>13. Mieszczanie.</p> <p>14. Chłopi.</p> <p>15. Odkrycie Nowego Świata.</p> <p>16. Mikołaj Kopernik i jego odkrycie.</p> <p>17. Jadwiga i Jagiełło.</p> <p>18. Dwór Jagiellonów.</p>	
VI	<p>2. „Mała Ojczyzna” (2.3)</p> <p>3. Ojczyzna. (3.3)</p> <p>4. Państwo.</p> <p>5. Społeczeństwo.</p> <p>6. Wspólnota europejska.</p> <p>7. Problemy ludzkości.</p> <p>19. Polski szlachcic.</p> <p>20. Rzeczpospolita Obojga Narodów.</p> <p>21. Rzeczpospolita w XVII w.</p> <p>22. Upadek I Rzeczypospolitej.</p> <p>23. Formy walki o niepodległość.</p> <p>24. Życie na emigracji.</p> <p>25. Miasto przemysłowe.</p> <p>26. Odrodzenie państwa polskiego.</p> <p>27. Polska w okresie II wojnie światowej.</p> <p>28. Polska Rzeczpospolita Ludowa.</p> <p>29. Solidarność i powstanie III Rzeczypospolitej.</p>	64
	Razem	130

* Zachowano numerację z wykazu treści nauczania na str. 13-18. Zapis w nawiasie określa, która część działu programowego jest realizowana w danej klasie. Brak nawiasu oznacza realizację działu w całości.

** Nauczyciel sam formułuje szczegółowe tematy lekcji do podanych haseł programowych. Ustala też szczegółowy przydział godzin dla danej tematyki, uwzględniając lekcje ćwiczeniowe, powtórzeniowe, sprawdziany, wycieczki itp.

W klasie IV dużo czasu powinno się poświęcić zagadnieniom wstępnym dotyczącym historii, tradycjom rodzinnym, „Małej Ojczyźnie”, dziedzictwu starożytności oraz lekcjom ćwiczeniowym związanym z organizacją pracy na lekcjach, czasem w historii, mapą, źródłami historycznymi i pracą zespołową. Doskonalenie umiejętności przedmiotowych i ponadprzedmiotowych oraz lekcje ćwiczeniowe z tym związane powinny być też zaplanowane w kolejnych latach nauki (kl. V i VI).

SPOSOBY OSIĄGANIA CELÓW

Dla uczniów klasy IV, rozpoczynających przygodę z przedmiotem *historia i społeczeństwo* (i równocześnie z wieloma innymi przedmiotami), nauka staje się trudniejsza. Muszą pracować więcej i szybciej niż w klasach I-III. Dużo zadań wymaga intensywnego myślenia, większego zaangażowania i samodzielności. Coraz więcej mają prac domowych, wymagających znacznie większego niż dotąd wysiłku. Muszą nauczyć się korzystania z różnych źródeł wiedzy: Internetu, prasy, słowników, a nie tylko z podręcznika. Niektórzy uczniowie nie nadążają z wypełnieniem wszystkich obowiązków, z trudem przyzwyczajają się do zmian i potrzebują czasu, by się zorganizować w nowej sytuacji. Zadaniem nauczyciela jest **stopniowo przyzwyczajanie i wdrażanie uczniów do nowych metod i form pracy** na lekcji oraz łagodne przeprowadzenie ich przez trudny próg klasy IV.

Metody i formy pracy

Podstawowym założeniem programu w zakresie sposobów osiągnięcia celów kształcenia przedmiotu *historia i społeczeństwo* jest **różnorodność metod i form pracy**, która pozwoli zaspokoić rozmaite potrzeby poszczególnych uczniów.

Aby je odpowiednio dobrać, nauczyciel powinien dokonać **diagnozy** i zgromadzić jak najwięcej informacji o zespole, z którym przyjdzie mu pracować. Warto zapoznać się z oceną opisową każdego ucznia, dowiedzieć się o jego trudnościach czy sukcesach, uważnie przeczytać opinie poradni psychologiczno-pedagogicznej. Nieocenionym źródłem informacji o uczniach rozpoczynających naukę w klasie IV jest też nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej, który miał możliwość pracy z nimi w klasach I-III. Koniecznie trzeba zapoznać się z treściami podstawy programowej z edukacji wczesnoszkolnej w zakresie edukacji społecznej, aby wiedzieć, co uczniowie powinni umieć w tym zakresie na progu klasy IV. Na tej podstawie można przygotować niewielki test diagnozujący „na wejściu” w zakresie tej tematyki lub zorientować się w posiadanych przez uczniów umiejętnościach, przygotowując dla nich krzyżówki, zagadki czy konkurs.

Choć założeniem programu jest rozwijanie umiejętności kluczowych z szerokim wykorzystaniem wprowadzanych stopniowo metod aktywizujących (szczególnie projektu), to jednak **nie należy rezygnować z tradycyjnych metod**, zalecanych przez dydaktyków.⁹

⁹ J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 259-267.

Stosując **opowiadanie**, nauczyciel będzie pobudzać uczniów do myślenia konkretno-obrazowego, ale też oddziaływać na ich wyobraźnię i emocje. Powinien używać zrozumiałego, barwnego i dynamicznego języka, wplatać elementy humorystyczne. Uczniowie lubią tę formę narracji, ale nie należy jej nadużywać. Dobrze, aby opowiadaniu towarzyszył obraz - **pokaz, prezentacja**. Poprzez stosowanie środków dydaktycznych i demonstracji opowiadanie wykazuje podobieństwo do **opisu**, który jest słownym, obrazowym przedstawieniem wydarzeń, rzeczy, postaci itp.

Pod koniec II etapu edukacyjnego, gdy uczniowie będą już dojrzałsi, można w miejsce opowiadania wprowadzać stopniowo metodę **wykładu**. Nie powinien trwać on jednak dłużej niż kilka minut. W jego trakcie wskazana jest wizualizacja przekazywanych treści, ożywianie go pytaniami do uczniów, nawiązywanie z nimi kontaktu.

Pogadanka czyli rozmowa nauczająca pozwoli nauczycielowi zrećnie wykorzystywać wiadomości posiadane przez uczniów i dociekać do prawdy przez pytania i odpowiedzi. Pytania nie powinny prowadzić do zdawkowej odpowiedzi „tak” lub „nie”, ale pobudzać do myślenia. Należy je formułować krótko, jasno i jednoznacznie. Mogą mieć charakter przygotowawczy, naprowadzający, podsumowujący lub kontrolny.

Na lekcjach *historii i społeczeństwa* można czasami sięgać do samodzielnej, cichej pracy uczniów, wykonywanej w obecności nauczyciela z wykorzystaniem zalecanych przez niego środków dydaktycznych (tekstu podręcznikowego, tekstu źródłowego, ilustracji, mapy itp.) Jest to tzw. **praca pod kierunkiem**.¹⁰

Na II etapie edukacyjnym trzeba stopniowo wprowadzać na lekcjach różne odmiany **dyskusji**. Ta bardzo cenna metoda pozwoli uczniom wypowiadać swoje opinie na tematy społeczne i historyczne, konfrontować różne stanowiska i punkty widzenia. Uczniowie w ten sposób będą się uczyć argumentowania, szukania kontrargumentów, szacunku i tolerancji dla cudzych poglądów. Nauczyciel powinien dokładnie ustalić temat dyskusji, zapoznać uczniów z zasadami dyskusowania, pilnować ich przestrzegania. Jest wiele odmian dyskusji, ale nie wszystkie nadają się dla II etapu edukacyjnego. Jednak z uczniami klas IV-VI z powodzeniem można stosować np. **debatę** czy **metaplan**.

Uczniowie powinni też od najmłodszych lat być przygotowywani do rozsądnego podejmowania decyzji. To bardzo przydatna w życiu umiejętność. Można to robić na lekcjach

¹⁰ Tamże, s.268.

historii i społeczeństwa, stosując metody takie jak: **analiza „za” i „przeciw”** oraz **drzewo decyzyjne**.

Dzięki „**burzy mózgów**” uczniowie uczyć się będą kreatywności, w sposób swobodny zgłaszając różne pomysły na rozwiązanie danego problemu postawionego przez nauczyciela. Dopiero po wygenerowaniu dużej ilości propozycji będą one omawiane, analizowane, oceniane i nastąpi wybór najlepszego rozwiązania.

Ranking trójkątny i **ranking diamentowy** pozwoli uczniom porządkować informacje według hierarchii ważności, np. przyczyny lub skutki danego wydarzenia historycznego lub zjawiska społecznego.

Mapa mentalna (mapa pojęciowa) to metoda, w której uczniowie graficznie przedstawiają problem czy zagadnienie. Taka wizualizacja pomoże im uporządkować wiadomości i znaleźć związki zachodzące między nimi. Dzięki tej metodzie systematyzują uzyskaną wiedzę i wzbogacają zasób słownictwa.

Warto zastosować bardzo atrakcyjne dla uczniów **gry dydaktyczne**, które w ciekawej formie pozwalają zdobywać nową wiedzę i umiejętności. Emocji dostarczy im często występujący w grach element rywalizacji. Uczniowie lubią zarówno gry planszowe, decyzyjne, funkcyjne, symulacyjne itp. Wiele z nich odbywa się w zespołach, co uczy współpracy.

Bardzo ważne w nauczaniu przedmiotu *historia i społeczeństwo* jest „dotknięcie historii” czyli możliwość bezpośredniego zetknięcia ze śladami przeszłości (zwłaszcza tymi, które pozostały w swoim naturalnym środowisku). Służą temu **szkolne wycieczki**, podczas których, poznają muzea, zabytki architektury, miejsca związane z ważnymi wydarzeniami w przeszłości, spotykają się z ciekawymi ludźmi – świadkami tych wydarzeń. Dzięki wycieczkom nauka tego przedmiotu jest uplastyczniona i urealniona, a uczniowie mają możliwość znalezienia się w roli badaczy. Należy takie okazje stwarzać możliwie często, rozpoczynając od bliskich uczniom miejsc. Służy to poznaniu lokalnego dziedzictwa kulturowego i pozwala docenić jego walory. Bardzo często bowiem uczniowie nie są świadomi tych zasobów – przechodzą codziennie obok pewnych obiektów, nie zwracając na nie uwagi i nie przypuszczając, że tu także „działa się historia” lub obecnie mają miejsce ważne wydarzenia. Takie wycieczki uświadamiają uczniom, jakie zmiany zaszły w ich środowisku na przestrzeni wieków i łatwiej im zrozumieć relacje „wtedy-teraz”. Uczniowie powinni mieć też możliwość uczestnictwa w dłuższych wycieczkach: jedno- lub kilkudniowych. Bez względu na rodzaj wycieczki, zasadą jest staranne jej przygotowanie

merytoryczne i organizacyjne. Nauczyciel musi przemyśleć, czemu ona ma służyć, jakie umiejętności kształtować i jakie korzyści edukacyjne przynieść. Ważne jest też, aby podczas takiej wycieczki uczniowie nie byli jedynie biernymi obserwatorami, ale mieli możliwość podjęcia samodzielnych działań, różnych aktywności, pracy badawczej. To duże wyzwanie organizacyjne dla nauczyciela, ale efekty tak przeprowadzonej wycieczki są nagrodą za trudy przygotowań. Można do tych przygotowań stopniowo włączać samych uczniów – to dobra okazja do zaprezentowania uzdolnień tych osób, które wykazują zainteresowanie przeszłością czy umiejętności organizacyjne.

Wdrażanie do pracy metodą projektu

Jednym z wyróżników programu *Przygoda z Klio* jest szczególna troska o wdrożenie uczniów do pracy zespołowej metodą projektu. W tym celu autorka wprowadziła dodatkowy moduł tematyczny *Ja i mój zespół*. W jego realizacji, czyli przygotowaniu uczniów do tej formy pracy, przydatne będą materiały pomocnicze zawarte w **Załączniku nr 1**.

Projekt jest nazywany „królową metod”. W porównaniu z innymi metodami da on uczniom najwięcej samodzielności w działaniu, pozwoli na rozwijanie bardzo cennych umiejętności. Realizacja projektu, uwzględniając zainteresowania i zdolności ucznia, pozwoli pokazać jego mocne strony, odkryć predyspozycje, których wcześniej być może nie dostrzegaliśmy. Umożliwi rozwijanie umiejętności komunikowania się, pracy w grupie, wzmocni odpowiedzialność za działania własne i zespołu, będzie wdrażać do samodzielności, przedsiębiorczości i wspólnego działania, co doskonale kształtuje umiejętności i postawy niezbędne do funkcjonowania w życiu społecznym. Najważniejsze z nich to: samodzielność, odpowiedzialność, rzetelność, współpraca, rozwiązywanie problemów, planowanie i organizowanie własnych działań, korzystanie z różnych źródeł informacji, prezentowanie wykonanej pracy, sztuka występów publicznych, samoocena, autorefleksja, uczenie się na błędach itp. Wszystkie powyższe umiejętności są dzisiaj bardzo przydatne – zarówno w życiu zawodowym (praca w zespołach projektowych stała się w firmach bardzo popularna), ale też w sferze prywatnej oraz w relacjach społecznych. To bardzo ważna zaleta projektu – uczniowie pracują w zespole (na co nie mają w szkole zbyt wielu okazji) oraz widzą wymiar praktyczny podejmowanych działań, a szkoła przez to staje się bliższa życiu.

Warto szukać tematyki projektów w zapisach treści podstawy programowej, ale również można wykraczać poza tę tematykę, uwzględniając zainteresowania uczniów. Nawet jeśli tematycznie projekt jest od podstawy oderwany, to w kwestii zawartych w niej kluczowych

umiejętności i postaw zawsze wpisuje się w jej założenia. Nauczyciel może mieć więc czyste sumienie – w tym aspekcie każdy projekt jest zgodny z podstawą programową.

W metodzie projektu bardzo ważna jest samodzielność ucznia i jego wpływ na przebieg realizacji na wszystkich etapach – od sformułowania tematu projektu po prezentację końcową i ocenę. Uczniowie, biorąc sprawy w swoje ręce, nie tylko mają poczucie sprawstwa, co jest bardzo motywujące, ale biorą też odpowiedzialność za własne uczenie się. **Na II etapie edukacyjnym mogą mieć z tym trudności**, gdyż dotąd byli przyzwyczajeni do tego, że na co dzień ktoś im mówił, co mają robić, stawiał wymagania, a potem rozliczał. Stąd potrzeba stopniowego wprowadzania do takiego stylu pracy.

Włączenie tematyki związanej z projektem pomaga w uatrakcyjnieniu zajęć lekcyjnych i w korelacji międzyprzedmiotowej. Uczniowie lubią ciekawe, niestandardowe zadania, które pozwalają im na pokazanie swoich mocnych stron. Chętnie poznają nowych ludzi i nowe miejsca, uczą się nowych rzeczy, które ich interesują. Praca w projekcie jest szansą na sukces także dla uczniów mających duże problemy z nauką.

Projekt to także szansa dla nauczyciela. Ma on tutaj inną rolę, niż w tradycyjnej relacji z uczniami. Nie jest już postacią wiodącą. Powinien monitorować działania uczniów, wspierać ich, udzielać konsultacji, podtrzymywać motywację, reagować w razie potrzeby, ale nie podawać im gotowych rozwiązań, przydzielać zadań, ani wyřęczać w ich realizacji. To wcale nie jest łatwa rola – być inspiratorem, konsultantem, doradcą, osobą wspierającą i motywującą. Wymaga to dużej elastyczności, otwartości, taktu pedagogicznego. Ale dzięki tej metodzie nauczyciele odrywają się od schematu i rutyny, próbują czegoś nowego, mają więcej satysfakcji z pracy, zyskują też na autorytecie. Mogą bardziej zbliżyć się do uczniów i lepiej poznać ich w nowych rolach i sytuacjach, a to bywa zaskakujące. Często okazuje się bowiem, że posiadają oni zdolności i umiejętności, które nie miały szans ujawnić się dotąd podczas tradycyjnych lekcji. Nauczyciel, pracując w taki sposób z uczniami, odkrywa także dla siebie nowe obszary, nabywa – wraz ze swoimi uczniami – nowe umiejętności, rozwija swoją osobowość i warsztat pracy. Można zaryzykować stwierdzenie, że ten, kto ma za sobą doświadczenie projektowe, jest już trochę innym, dojrzałym i bardziej refleksyjnym nauczycielem.

Należy więc starać się szukać jak najwięcej okazji do takiego sposobu pracy. Jest to bowiem szansa na rozwój nie tylko dla uczniów, ale także dla nauczyciela. Niewątpliwie zyskuje też szkoła – realizacja projektów to świetna okazja do jej promocji. W środowisku jest postrzegana jako miejsce, gdzie podejmuje się wiele niekonwencjonalnych

i wartościowych działań, uczniowie są kreatywni, potrafią samodzielnie robić wspaniałe rzeczy, a nauczyciele wspierają ich w rozwoju.

Ważne, aby zaczynać małymi krokami – od przygotowania uczniów, ćwiczeń wdrażających ich do pełnienia ról w grupie, współpracy w zespole, nauki planowania i organizowania swojej pracy oraz sztuki prezentacji. Trzeba zaczynać od małych projektów, które nie trwają długo i nie są zbyt złożone.

Oto kilka przykładów tematów projektów do realizacji na II etapie edukacyjnym:

- *Czym zasłużyli się patroni ulic w naszej miejscowości/dzielnicy?*
- *Jak ważne wydarzenia historyczne wpłynęły na losy mojej rodziny?*
- *Jak zachęcić gości z zagranicy do odwiedzenia naszej miejscowości/regionu?*
- *Jak wyglądało życie codzienne w czasach PRL-u?*
- *Jakie są ślady ważnych wydarzeń historycznych w naszej miejscowości/regionie?*
- *Poznajmy się bliżej – rozmaite religie, kultury i narodowości w naszym regionie.*
- *Co zmieniło się w mojej miejscowości/regionie po wstąpieniu do Unii Europejskiej?*

Środki dydaktyczne

Do realizacji programu *Przygoda z Klio* posłuży cała gama środków dydaktycznych, które będą wielostronnie aktywizować ucznia, ułatwiać proces poznawania, motywować do pracy oraz dostarczać przeżyć i emocji.

Wyposażenie pracowni, niezbędne do realizacji programu, zostało omówione w części wstępnej programu na str. 7-8. Taka baza pozwoli nauczycielowi stosować różnorodne środki dydaktyczne:

- źródła pisane i niepisane,
- literatura popularnonaukowa i literatura piękna,
- mapy,
- schematy,
- wykresy i diagramy,
- obrazy,
- filmy dokumentalne i fabularne,
- animacje,

- nagrania dźwiękowe,
- prezentacje multimedialne itp.

Szczególne rolę wśród środków dydaktycznych zajmuje **podręcznik**. Jego wybór pozostaje w gestii nauczyciela. Na rynku wydawniczym jest bogata oferta podręczników, które są coraz nowocześniejsze. Do realizacji programu *Przygoda z Klio* odpowiedni będzie podręcznik zawierający:

- tekst autorski napisany barwnym i zrozumiałym dla uczniów II etapu edukacyjnego językiem,
- odpowiednio dobrane teksty uzupełniające (teksty źródłowe, fragmenty literatury itp.),
- ciekawe i adekwatne do tekstu ilustracje dobrej jakości,
- mapki uzupełnione obrazowymi aplikacjami,
- wykresy, diagramy, schematy,
- bogaty blok ćwiczeniowy, zawierający przede wszystkim zadania o charakterze problemowym (a nie tylko odtwórczym),
- słowniczki, wyjaśniające w sposób przystępny nowe pojęcia,
- propozycje dodatkowej literatury i źródeł internetowych,
- materiały multimedialne dołączone na płycie (animacje, krótkie filmy, ciekawostki, zadania, gry dydaktyczne, sprawdziany itp.)
- przejrzystą strukturę,
- staranność edytorską.

Należy wykorzystywać w bieżącej pracy z uczniami pełne bogactwo środków dydaktycznych, zawartych w podręczniku. Szczególnie chodzi o to, by nie zaniedbywać materiału ćwiczeniowego, który pomaga uczniom rozwijać cenne umiejętności - przedmiotowe i ponadprzedmiotowe.

Wykorzystując podręcznik należy pamiętać, że autorzy często w sposób znaczący wykraczają tematycznie poza podstawę programową. Łatwo ulec tej pokusie. Tymczasem **na II etapie edukacyjnym nie należy nadmiernie rozbudowywać faktografii** (o czym wspomniano już wcześniej w części dotyczącej treści nauczania).

Różne typy inteligencji i preferencje sensoryczne

Planując pracę z uczniami nauczyciel powinien uwzględnić ich różnorodność. Howard Gardner, autor **teorii inteligencji wielorakich**, rozróżnia 8 typów inteligencji:

- językową,
- matematyczno-logiczną,
- ruchową,
- wizualno-przestrzenną,
- muzyczną,
- przyrodniczą,
- intrapersonalną,
- interpersonalną.

Są one u uczniów rozwinięte w różnym stopniu, funkcjonują we wzajemnych połączeniach, tworząc wspólnie indywidualny profil inteligencji. Zadaniem nauczyciela jest udzielenie każdemu uczniowi wsparcia w rozwijaniu jego niepowtarzalnego wachlarza inteligencji. Można na początku wykorzystać narzędzie diagnostyczne - *Skala profilu inteligencji – „Wachlarz możliwości”*.¹¹

Oto przykłady rozmaitych aktywności, odnoszących się do wymienionych wyżej różnych typów inteligencji, które można wykorzystać na lekcjach przedmiotu *historia i społeczeństwo* na II etapie edukacyjnym:

- słuchanie i opowiadanie bajek, historii, legend,
- tworzenie własnych historii, opowieści, legend,
- układanie wierszy, rymowanek (np. tzw. „lepiejów”) o wydarzeniach czy postaciach historycznych,
- układanie opowiadań lub dialogów na podstawie ilustracji,
- zabawy w dziennikarza, pisarza – świadka różnych wydarzeń,
- rozmowy i wywiady z ciekawymi ludźmi,
- tworzenie komiksów, albumów, prezentacji multimedialnych,
- opracowywanie i odgrywanie scenek dramatycznych, inscenizacji,
- zabawy i gry słowne z wykorzystaniem pojęć historycznych,
- rozwiązywanie i układanie krzyżówek, rebusów, zagadek,
- obserwacja zabytków historycznych, obiektów muzealnych,

¹¹ A. Kopik, M. Zatorska, *Wielorakie podróże – edukacja dla dziecka*, Europejska Agencja Rozwoju Sp. J., Kielce 2010. (płyta CD)

- układanie, tworzenie historyjek obrazkowych,
- układanie ciągów logicznych: postać-data-wydarzenie lub przyczyna-skutek,
- porównywanie dat wydarzeń, umieszczanie na osi czasu,
- obliczanie upływu lat od danego wydarzenia, czasu jego trwania,
- mierzenie odległości na mapie, przeliczanie wg skali,
- wyszukiwanie figur geometrycznych (płaskich i przestrzennych) w obserwowanych budowlach,
- rysowanie planów, map,
- wyszukiwanie związków między światem przyrody a działalnością człowieka,
- odczytywanie schematów, wykresów, tabel,
- wykonywanie linii czasu na dany temat z wykorzystaniem różnych technik plastycznych (np. historia komputera),
- korzystanie z gier edukacyjnych: planszowych, komputerowych, symulacyjnych,
- wyszukiwanie informacji w Internecie,
- wykorzystywanie Internetu do działań zespołowych - komunikacji i współpracy itp.¹²

Nauczyciel powinien też zdiagnozować **preferencje sensoryczne** uczniów w danej klasie, gdyż one determinują ich osobistą strategię uczenia się i styl komunikowania się z innymi. Twórcy NLP opisali trzy podstawowe systemy zmysłowe (sensoryczne), za pomocą których ludzie odbierają dochodzące do nich bodźce (informacje) oraz je relacjonują (werbalizują). Są to: system wzrokowy (wizualny), słuchowy (audytywny) i kinestetyczno-cuciowy (WAK lub VAK – od Visual, Auditory, Kinesthetic).

Wzrokowiec podczas uczenia się potrzebuje obrazków, chętniej czyta niż słucha, pisze ładnie i wyraźnie, lubi robić notatki. Dekoncentruje go nieporządek i ruch. **Trzeba mu podczas zajęć dostarczyć okazji do patrzenia, czytania, obserwacji i demonstracji.**

Słuchowiec uczy się przez słuchanie, chętnie dyskutuje. Pisze, tak jak słyszy, więc może mieć kłopoty z ortografią. Czyta powoli, lubi powtarzać na głos, łatwo traci koncentrację z powodu hałasu. **Musimy na lekcjach dać mu szansę na aktywne przysłuchiwanie się, słuchanie siebie i innych.**

¹² Tamże, s. 216-217 (wykorzystano niektóre przykłady)

Kinestetyk uczy się przez działanie, lubi ruch, „wierci się”. Nie bardzo lubi czytać, pisze mało czytelnie. Najlepiej pamięta to, co wykona. Aby się skoncentrować, musi się ruszać. **Trzeba mu dać na lekcjach możliwość samodzielnego wykonywania różnych działań i bezpośredniego zaangażowania poprzez doświadczenie i eksperymenty.**

Jeśli nauczyciel takiej diagnozy nie zrobi, powinien przyjąć założenie, że w przeciętnej klasie znajduje się mniej więcej po równo (po 1/3) uczniów posiadających jeden z trzech dominujących systemów sensorycznych. Optymalne byłoby, gdyby nauczyciel co 5 - 10 minut zmieniał sposób przekazu informacji. W przeciwnym razie część uczniów mających inne niż nauczyciel preferencje, będzie mieć trudności w opanowaniu przekazywanych treści i zwyczajnie zacznie się nudzić. Nauczyciele powinni mieć pełną świadomość własnych preferencji sensorycznych, aby nie narzucać własnego stylu uczenia się (w omawianym tu względzie) uczniom, którzy mają prawo do posiadania takiego stylu, jaki mają. Mają też prawo do uczenia się w profesjonalny, czyli **polisensoryczny** sposób – sprawiedliwy dla wszystkich uczniów. Korzystanie z różnorodnych metod pozwoli uniknąć monotonii metodycznej i otworzy drzwi do uczenia się dla wszystkich uczniów.¹³

Praca z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Zapisy podstawy programowej stanowią, że szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Warto przypomnieć, że wszyscy uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, z wyjątkiem upośledzonych w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim, realizują podstawę programową kształcenia ogólnego. Tworząc więc indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny oraz plan działań wspierających należy odnosić je właśnie do podstawy. Treści wymagań z podstawy programowej nie są tożsame z treściami zawartymi w poszczególnych podręcznikach, które często zawierają dużo szerszy zakres wiedzy, niż wymagany. Dostosowanie treści dotyczy wyłącznie wiedzy zawartej w podręcznikach i realizowanego programu, nie dotyczy natomiast treści zawartych w podstawie programowej. Jeśli uczeń przejawia szczególne zdolności lub talenty w jakiejś dziedzinie plan działań wspierających powinien służyć ich rozwijaniu. Dlatego ważne jest, aby przemyśleć treści, metody i formy pracy z każdym dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi odrębnie

¹³ M. Taraszkiewicz, *Atlas efektywnego uczenia (się) nie tylko dla nauczycieli cz. 1*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 2006, s. 15-27.

– w odniesieniu do jego potrzeb, możliwości i zdolności. Oto przykłady postępowania w takich przypadkach:¹⁴

Uczeń z dysleksją

- Upewniać się, że uczeń zrozumiał polecenie czy zadanie tekstowe.
- Ograniczyć ilość zadawanego tekstu.
- Stawiać jasno sformułowane, krótkie pytania.
- Nie wywoływać do tablicy.
- Uwzględniać męczliwość i problemy z koncentracją uwagi.
- Zadawać materiał małymi partiami, wydłużać czas na jego opanowanie.
- Wyrabiać nawyk pracy ze słownikiem ortograficznym.
- Często przeglądać zeszyt ucznia.
- Pozwolić korzystać z dyktafonu na lekcji.
- Pozwolić pisać prace kontrolne na komputerze.
- Bronić przed ośmieszaniem przez kolegów.
- Chwalić za postępy, dostrzegać nawet małe sukcesy itp.

Uczeń z uszkodzeniem słuchu

- Wypisywać na tablicy słowa kluczowe.
- Stosować jak najczęściej wizualizację.
- Wyjaśniać trudne pojęcia, zwłaszcza abstrakcyjne.
- Pomagać w selekcji materiału, stosować pytania pomocnicze.
- Pomagać w analizie i interpretacji treści, zwracać uwagę na związki przyczynowo-skutkowe i czasowo-przestrzenne.
- Często powtarzać i utrzymywać materiał.
- Dzielić materiał na małe partie.
- Uruchamiać rozmaite kanały percepcyjne itp.

Uczeń słabo widzący

- Dostarczać jak najwięcej bodźców słuchowych i dotykowych.

¹⁴ Przykłady zaczerpnięto z publikacji *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*, Warszawa 2010.

- Przygotowywać karty pracy i pomoce dydaktyczne z wykorzystaniem większej czcionki.
- Zaznaczać kolorem istotne fragmenty tekstu.
- Stosować audiobooki.
- Mobilizować pytaniami do koncentracji na zajęciach.
- Urozmaicać ćwiczenia podczas lekcji.
- Uwzględniać wolniejsze tempo pracy.
- Stwarzać możliwości do poznawania różnych zjawisk poza klasą (wycieczki).
- Stosować gry dydaktyczne, zabawy inscenizacyjne i symulacyjne.
- Doceniać wysiłek, chwalić za najmniejsze postępy itp.

Uczeń z upośledzeniem w stopniu lekkim

- Ograniczyć uczniowi materiał tylko do pojedynczych zdarzeń.
- Okroić do minimum terminologię.
- Do samodzielnej pracy wyznaczać proste fragmenty tekstu.
- Stosować najprostsze ćwiczenia: zdania z lukami, łączenie wydarzeń z datami itp.
- Odwoływać się do obserwacji życia codziennego i informacji z mediów.
- Doceniać wysiłek, chwalić za najmniejsze postępy itp.

Uczeń z ADHD

- Stworzyć uczniowi takie warunki, które nie będą go rozpraszać – ograniczyć ilość bodźców.
- Umożliwić zajmowanie stałego miejsca w klasie, najlepiej blisko nauczyciela.
- Na widocznym miejscu w klasie umieścić obowiązujące zasady i często się do nich odwoływać.
- Dawać uczniowi jasne i krótkie komunikaty.
- Być konsekwentnym.
- Pozwalać na celowy ruch (np. wytarcie tablicy).
- Przeplatać aktywności.
- Dzielić zadania na małe, realne do wykonania części.
- Dostosować czas do możliwości ucznia.
- Stosować metody aktywizujące, gry dydaktyczne, symulacyjne, scenki dramatyczne itp.
- Doceniać wysiłek, chwalić za najmniejsze postępy itp.

Uczeń zdolny

- Stosować metody aktywizujące.
- Stwarzać okazje do rozwiązywania problemów.
- Stosować techniki szybkiego uczenia (np. szybkiego czytania i mnemotechniki).
- Stosować grupową formę pracy, by mógł dzielić się z innymi swoją wiedzą lub ich wspierał oraz tworzył więzi społeczne.
- Przygotowywać indywidualne karty pracy o odpowiednio wyższym stopniu trudności.
- Zachęcać do wykonywania dodatkowych zadań z podręcznika.
- Stwarzać okazje do realizacji projektów.
- Pozwolić prowadzić fragmenty lekcji w roli asystenta.
- Wskazywać dodatkową literaturę, ciekawe adresy internetowe.
- Zachęcać do udziału w kołach zainteresowań.
- Pomagać w znalezieniu dodatkowych zajęć poza szkołą (muzea, domy kultury, uczelnie).
- Zachęcać do udziału w konkursach, turniejach, przeglądach.
- Inspirować do aktywności w Internecie (blogi, fora dyskusyjne, własna strona www).

Wykorzystanie nowoczesnych technologii

Jednym z założeń programu *Przygoda z Klio* jest wykorzystanie faktu, że uczniowie od najmłodszych lat korzystają z komputera i bardzo dobrze sobie radzą z Internetem - potrafią świetnie się w nim poruszać, nawiązują znajomości, komunikują się, znajdują informacje. Niestety, większość nie potrafi efektywnie wykorzystać Internetu jako narzędzia służącego nie tylko do rozrywki, ale i do własnej edukacji. Szkoły często są bogate technologicznie w urządzenia i zarazem słabe w rozwijaniu umiejętności informatycznych. Uczniowie mają niskie kwalifikacje do wyszukiwania i przetwarzania informacji potrzebnych do realizacji złożonych zadań. Nawet jeśli zdobywają wiedzę o nowych urządzeniach i programach – jest to wiedza podstawowa, której nie potrafią potem rozwinąć do „wyższych“ celów. Szkoła powinna starać się nadążyć za rozwojem technologicznym i cyfrową rzeczywistością, bo ta ucieka do przodu w błyskawicznym tempie. Powoduje to coraz wyraźniejsze „rozwieranie się nożyc” między szkołą, a światem, w którym funkcjonują nasi uczniowie.

W nauczaniu przedmiotów społecznych Internet nie jest wykorzystywany na szeroką skalę, choć ma do spełnienia rolę szczególną. Korzystanie z niego umożliwia uczniom i nauczycielom przede wszystkim szybki dostęp do nieograniczonej ilości informacji. Można

tam błyskawicznie znaleźć wiadomości na każdy temat, które są na bieżąco aktualizowane. Wyspecjalizowane witryny poświęcone konkretnej dziedzinie nauki czy też określonym tematom dostarczą uczniowi to, co może być przydatne w edukacji historycznej i obywatelskiej: informacje o życiu publicznym, uregulowaniach prawnych, wzory druków i pism urzędowych, materiały źródłowe, wiadomości o aktualnych wydarzeniach w Polsce i na świecie, a także prace publicystyczne i naukowe poszerzające jego wiedzę. Dzięki internetowym wydaniom książek i czasopism możliwe jest przygotowanie relacji z różnych pism o tych samych wydarzeniach, a następnie porównanie i ocenienie rozbieżności wynikających z odmiennych punktów widzenia. Pliki tekstowe, dźwiękowe, filmowe dostępne w sieci urozmaicają zajęcia i pozwalają pracować na materiałach źródłowych. Błyskawicznie aktualizowane serwisy informacyjne dają możliwość bycia na bieżąco z wszelkimi wydarzeniami w Polsce i na świecie. To tylko kilka przykładów typowego wykorzystania Internetu w dydaktyce przedmiotu *historia i społeczeństwo*.

Na bazie tych zasobów uczniowie mogą wykazywać różne aktywności – poszukiwać i selekcjonować informacje, tworzyć na ich bazie własne materiały multimedialne, realizować projekty, ale też aktywnie uczestniczyć w komentowaniu wydarzeń, dyskusjach, głosowaniach itp. Ważne jest jednak, aby zostali odpowiednio przygotowani do krytycznej oceny wartości stron i wiarygodności dostępnych źródeł oraz byli świadomi zasad prawnych i etycznych związanych z korzystaniem z Internetu.

W poszukiwaniu pomocy do poszczególnych lekcji warto sięgać po informacje zawarte na stronach instytucji państwowych, samorządów lokalnych, partii politycznych, organizacji pozarządowych, internetowych wydań prasy ogólnopolskiej i lokalnej itp. Nie sposób wymienić tutaj wszystkie przydatne adresy internetowe, które mogą być pomocne uczniom i nauczycielom przedmiotu *historia i społeczeństwo*. Nie ma zresztą takiej konieczności, bo przy powszechnej umiejętności korzystania z wyszukiwarki internetowej znalezienie potrzebnych treści nie stanowi problemu.

Ogromne możliwości edukacyjne stwarza uczniom i nauczycielowi **praca w środowisku Web 2.0**. Ten stosunkowo nowy trend internetowy pozwala użytkownikom generować treści serwisów, dostarczać zdjęcia, pliki wideo, linki do ciekawych stron internetowych itp. W ten sposób tworzą oni społeczność, która zaczyna ze sobą współpracować i żyć "własnym życiem". Jej cechą charakterystyczną jest duża interakcja pomiędzy użytkownikami, dlatego **serwisy społecznościowe** umownie nazywa się „dynamicznymi” – dla odróżnienia od „statycznych” serwisów tradycyjnych, które tego nie

umożliwiają. Społeczności internetowe to znakomite miejsce do działań edukacyjnych i wychowawczych – funkcjonując w takiej społeczności uczniowie mogą wykonywać wspólnie zadania, projekty badawcze, coś razem planować, tworzyć lub organizować. Niekonwencjonalny sposób pracy i środowisko, w jakim się poruszają, mogą być dodatkową zachętą dla uczniów. Dzięki takim działaniom mogą rozwijać cenne umiejętności społeczne, co ma szczególne znaczenie edukacji obywatelskiej. Te walory edukacyjne portali społecznościowych pozostają na razie niemal kompletnie niedoceniane.

Warto, aby nauczyciel realizujący program *Przygoda z Klio* wykorzystywał bardzo popularny obecnie wśród uczniów *Facebook*. Mając tam konto, wystarczy, że założy zamkniętą grupę dla danej klasy i będzie zamieszczał uczniom zadania, ćwiczenia, teksty, mapki, linki do ciekawych stron itp. To bardzo zmotywuje uczniów do pracy, podniesie atrakcyjność przedmiotu, wzbudzi ich zainteresowanie, ułatwi kontakt z nauczycielem i wzmocni jego autorytet. Należy też zachęcać uczniów, aby korzystali z *Facebooka* przy realizacji projektów. Część zespołowej pracy nad wspólnym zadaniem można przecież realizować za pośrednictwem tego narzędzia.

Jeśli są takie możliwości techniczne, warto wykorzystać do nauczania przedmiotu *historia i społeczeństwo* **platformę e-learningową**. Uczniowie z pewnością poradzą sobie z taką formą pracy.

Wykorzystanie zasobów portalu Scholaris

Portal wiedzy dla nauczycieli Scholaris zawiera ogromne zasoby gotowych pomocy dydaktycznych dla nauczycieli różnych przedmiotów wszystkich etapów edukacyjnych (e-lekcje, ćwiczenia interaktywne, scenariusze zajęć, animacje, filmy, zdjęcia, mapy, prezentacje multimedialne itp. Nauczyciel z łatwością może wyszukać potrzebny materiał, gdyż zasoby są uporządkowane według ich typów i rodzajów, przedmiotów, etapów edukacyjnych. Można też szukać konkretnego zagadnienia tematycznego, wpisując odpowiednią frazę.

Poniżej zaprezentowano wybrane przykłady pomocy do realizacji przedmiotu *historia i społeczeństwo* w szkole podstawowej, z podziałem na typy zasobów.

Animacje:

- Aktorzy i amfiteatry
- Architektura grecka
- Ateńska demokracja
- Bitwa pod Maratonem

- Bitwa pod Salaminą
- Bitwa w Wąwozie Termopilskim
- Dzieci w Sparcie
- Geneza greckiego teatru
- Jak uczono greckie dzieci
- Nauka grecka
- Mitologiczna historia narodzin świata i bogów
- Przygody Odyseusza
- Wyprawy Aleksandra Wielkiego
- Legenda o Kraku i smoku wawelskim
- Legenda o Popielu i Piaście

Ćwiczenia interaktywne:

- Ateny – pierwsza w historii demokracja.
- Demokracja ateńska a dzisiejsza
- Grecy – miłośnikami piękna
- Igrzyska olimpijskie
- Jak i co budowali Grecy?
- Mity greckie
- Nauka starożytnych Greków
- W teatrze greckim
- Wychowanie spartańskie
- Powstanie Wielkopolskie 1918 - walka o włączenie Wielkopolski do odrodzonej Polski
- Sparta – państwo wojowników
- Społeczeństwo w państwie pierwszych Piastów

E-lekcje:

- Jedna Hellada – różnorodne polis
- Literatura, teatr, architektura i rzeźba grecka
- Religia, nauka i filozofia starożytnych Greków
- Wojny grecko-perskie

Filmy:

- Demokracja dawniej i dziś

- Dom w Atenach
- Uniwersytet Jagielloński

Karty pracy ucznia:

- Co to jest historia? - gwiazda skojarzeń
- Geografia starożytnego świata
- Judaizm a chrześcijaństwo
- Królowa Jadwiga i unia w Krewie
- Początki państwa polskiego
- Polska piastowska - powtórzenie wiadomości
- Polska pierwszych Piastów
- Ziemia księgą przeszłości. Pielęgnowanie i ochrona zabytków
- Zjazd gnieźnieński i jego znaczenie

Mapy:

- Kolonizacja grecka
- Mapa wojen grecko-perskich
- Persja
- Starożytna Grecja

Prezentacje multimedialne:

- Czasy Stanisławowskie
- Dziedzictwo starożytności - prezentacja
- Egipt państwo nad Nilem
- Historia - co to takiego i skąd czerpiemy wiedzę o niej?
- Historia Polski w obrazach Jana Matejki
- II wojna światowa. Kampania wrześniowa
- Jak się ubierał polski szlachcic?
- Kazimierz Wielki - ostatni Piast na tronie Polski. Reformy i dokonania
- Na Olimpie, czyli o bogach greckich
- Na szlaku Piastowskim. Najważniejsze miejsca, godne zobaczenia
- Na zamku rycerskim. O zamku, rycerzach i ich zajęciach
- Od imperium rzymskiego do narodzin Europy
- Osiągnięcia starożytnej Grecji
- Osiągnięcia starożytnych Rzymian

- Polacy walczący o wolność
- Polskie symbole narodowe
- Powstanie kościuszkowskie
- Sposoby mierzenia czasu
- Wojny grecko-perskie
- Wynalazki XIX wieku
- Zabytki Jury Krakowsko-Częstochowskiej i Dolnego Śląska
- Zabytki Krakowa
- Źródła historyczne
- Jakie prawa mają dzieci?
- Sposoby podejmowania decyzji. W jaki sposób dokonać odpowiedniego wyboru? Jak podjąć odpowiednią decyzję?

Scenariusze lekcji:

- Legendarne początki państwa polskiego
- Nowy świat i jego odkrycie
- Pierwsze polskie dynastie
- Polska XVII – powtórzenie wiadomości w oparciu o teksty źródłowe
- Powstanie Wielkopolskie 1918 - walka o włączenie Wielkopolski do odrodzonej Polski
- Gdzie mieszkam? Moja Mała Ojczyzna
- Moje sąsiedztwo, moja gmina
- Nasza klasa i jej prawa
- Osoby niepełnosprawne są wśród nas
- Status prawny mniejszości narodowych
- Zarażeni kolorem reklamy

Tablice i schematy:

- Bilans wojen XVII wieku
- Bitwa pod Grunwaldem w malarstwie
- Sejm walny. Schemat
- Sztuka renesansu w Polsce
- Sztuka romańska w Polsce
- Trzy główne porządki architektury starożytnej Grecji

Testy i sprawdziany:

- Co to jest historia?
- Dzieciństwo
- Dziedzictwo starożytności
- Historia nowożytna Polski
- Podstawy wiedzy o historii
- Polska wieków średnich
- Sport i rozrywka
- U progu czasów nowożytnych
- Wielkie zmiany cywilizacyjne XIX wieku
- Znam postać Tadeusza Kościuszki
- Życie codzienne na przestrzeni dziejów

- Życie społeczeństw starożytnych

Zdjęcia i ilustracje:

- 12 prac Heraklesa
- Ateny - teatr Dionizosa
- Akropol w Atenach
- Bitwa pod Maratonem
- Bitwa pod Salaminą
- Greckie stroje
- Grunwald – pole bitwy
- Hoplita
- Klio
- Malbork
- Maski antyczne
- Obwieszczenie o wprowadzeniu stanu wojennego
- Partenon
- Pismo hieroglificzne
- Pieskowa Skała
- Polska Walcząca
- Rzym – Koloseum
- Spartanin
- Stroje z różnych epok
- Trier
- Wawel
- Wojownik perski
- Wychowanie w Sparcie

Portal Scholaris daje też nauczycielom łatwe i intuicyjne w obsłudze narzędzie do tworzenia lekcji, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych. Nauczyciel ma możliwość edycji treści edukacyjnych i projektowania każdego ekranu do swojej e-lekcji. Może do tego wykorzystać teksty, zdjęcia, filmy itd. Dodatkowo w narzędziu/edytorze znajduje się moduł do tworzenia testów kontrolnych podsumowujących dany temat. Dzięki

portalowi można różnicować pracę na lekcji, dobierając odpowiednie zasoby – ćwiczenia, testy, karty pracy, prezentacje w zależności od tempa pracy poszczególnych uczniów.¹⁵

¹⁵ *Scholaris w nowej formie* http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2351:scholaris-w-nowej-formie&catid=115:scholaris-aktualnoci&Itemid=1029&Itemid=1029 [dostęp: 10.07.2012]

OCZEKIWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Wśród wymagań szczegółowych zawartych w podstawie programowej na II etapie edukacyjnym dominują umiejętności typu: *opisuje, umiejscawia w czasie i przestrzeni, używa pojęć, wyjaśnia*. Bardzo rzadko pojawiają się trudniejsze, takie jak: *rozróżnia, formułuje opinię, porównuje*. W poniższych tabelach zamieszczono wszystkie osiągnięcia uczniów zawarte w podstawie programowej, uporządkowane według czasowników operacyjnych.

W ostatniej, dodatkowej tabeli zostały umieszczone oczekiwane osiągnięcia w zakresie pracy zespołowej metodą projektu, która jest szczególnie akcentowana w programie *Przygoda z Klio*. Wyróżniono je *kursywą*.

W zakresie treści społecznych uczeń:

Wyjaśnia	<ul style="list-style-type: none"> • w czym wyraża się odmienność i неповtarzalność każdego człowieka; • znaczenie rodziny w życiu oraz wskazuje przykłady praw i obowiązków przysługujących poszczególnym członkom rodziny; • w czym wyraża się demokratyczny charakter państwa polskiego, używając pojęć: wolne wybory, wolność słowa, wolne media, konstytucja; • w czym przejawia się uprzejmość i tolerancja; • znaczenie pracy w życiu człowieka i dostrzega jej społeczny podział; • co oznacza powiedzenie: „świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska; • na przykładach przyczyny i następstwa konfliktów zbrojnych na świecie
Podaje przykłady	<ul style="list-style-type: none"> • różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania; • działań samorządu uczniowskiego w swojej szkole; • konfliktów między ludźmi i proponuje sposoby ich rozwiązywania; • praw i obowiązków obywateli Rzeczypospolitej Polskiej; • ważnych problemów współczesnej Polski, korzystając z różnych źródeł informacji (od osób dorosłych, z prasy, radia, telewizji, Internetu).
Wyraża opinię	<ul style="list-style-type: none"> • na temat kultywowania tradycji i gromadzenia pamiątek rodzinnych; • o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe;
Charakteryzuje	<ul style="list-style-type: none"> • społeczność szkolną, z uwzględnieniem swoich praw

	i obowiązków;
Tłumaczy	<ul style="list-style-type: none"> • odwołując się do przykładów, na czym polega postępowanie sprawiedliwe; • znaczenie najważniejszych świąt narodowych, symboli państwowych i miejsc ważnych dla pamięci narodowej;
Opisuje	<ul style="list-style-type: none"> • swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze; • na wybranych przykładach kulturę i tradycje mniejszości narodowych i etnicznych żyjących w Polsce; • różne grupy społeczne, wskazując ich role w społeczeństwie; • na przykładach wpływ techniki na środowisko naturalne i życie człowieka;
Zbiera informacje	<ul style="list-style-type: none"> • o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”;
Wskazuje	<ul style="list-style-type: none"> • na planie miejscowości, siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz; • na mapie i opisuje główne regiony Polski;
Wymienia	<ul style="list-style-type: none"> • najważniejsze święta narodowe, symbole państwowe i miejsca ważne dla pamięci narodowej; • mniejszości narodowe i etniczne żyjące w Polsce • miejsca największych skupisk Polaków na świecie; • organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej: parlament, prezydent, rząd, sądy; • korzyści i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych;
Omawia	<ul style="list-style-type: none"> • najważniejszą funkcję każdego organów władzy w Rzeczypospolitej Polskiej w systemie politycznym; • wybrane prawa dziecka i podaje, gdzie można się zwrócić, gdy są one łamane
Opowiada	<ul style="list-style-type: none"> • o uczestnictwie Polski we wspólnocie europejskiej, używając pojęć: Unia Europejska, europejska solidarność, stosunki międzynarodowe; • o przejawach nędzy na świecie;
Rozpoznaje	<ul style="list-style-type: none"> • symbole unijne: flagę i hymn Unii Europejskiej (<i>Oda do radości</i>).
Ocenia	<ul style="list-style-type: none"> • na przykładach wpływ techniki na środowisko naturalne i życie człowieka;

W zakresie treści historycznych uczeń:

Odróżnia	<ul style="list-style-type: none"> historię rozumianą jako dzieje, przeszłość od historii rozumianej jako opis dziejów przeszłości;
Wyjaśnia	<ul style="list-style-type: none"> na czym polega praca historyka; dlaczego należy chronić źródła historyczne; znaczenie wynalazku pisma dla wspólnoty ludzkiej; przyczyny unii polsko-litewskiej; na czym polegała unia lubelska; w jakich okolicznościach doszło do upadku państwa polskiego, jakie najważniejsze zmiany zaszły w Polsce w 1989 r.
Podaje przykłady	<ul style="list-style-type: none"> różnych źródeł historycznych; naprawy państwa polskiego za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, z uwzględnieniem Konstytucji 3 maja;
Opisuje	<ul style="list-style-type: none"> życie w Atenach peryklejskich, używając pojęć: teatr, filozofia bogowie olimpijscy (Zeus, Atena, Apollo), mity (Herakles, Odyseusz), olimpiada; narodziny chrześcijaństwa i jego rozpowszechnianie w czasach starożytnych; panowanie Mieszka I, używając pojęć: plemię, gród, drużyna, książę; klasztory średniowieczne i tryb życia mnichów, używając pojęć: zakon, reguła, ubóstwo; charakterystyczne cechy wzoru osobowego średniowiecznego rycerza; miasto średniowieczne, używając pojęć: kupiec, rzemieślnik, cech, bur mistrz, samorząd miejski, rynek, mury miejskie; warunki życia na wsi średniowiecznej; odkrycie Krzysztofa Kolumba, używając pojęć: karawela, Nowy Świat, Indianie, broń palna; odkrycie Mikołaja Kopernika, wyjaśniając, co znaczy powiedzenie: „Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię”; życie dworskie na Wawelu w okresie panowania Zygmuntów, używając pojęć: dwór, paziowie, komnata, arras; działalność gospodarczą polskiej szlachty, używając pojęć: folwark, pańszczyzna, kmiecie, spichlerz, spław rzeczny – Wisłą do Gdańska; w jaki sposób dokonywano wyboru króla, używając pojęć: elekcja, pole elekcyjne, koronacja; wyprawę wiedeńską Jana III Sobieskiego, używając pojęć: oblężenie, odsiecz, sułtan, husaria;

	<ul style="list-style-type: none"> • warunki pracy w XIX-wiecznej fabryce; • postawę ludności cywilnej i żołnierzy powstańczej Warszawy; • powstanie i działania Solidarności, używając określeń: strajk, walka bez przemocy, stan wojenny, „Okrągły Stół”;
Charakteryzuje	<ul style="list-style-type: none"> • osiągnięcia Rzymu, używając pojęć i terminów: prawo rzymskie, drogi, wodociągi; • postać św. Franciszka z Asyżu; • zamek średniowieczny i jego mieszkańców; • osobę Jadwigi; • obowiązki szlachcica wobec państwa, używając pojęć: sejm, sejmik, pospolite ruszenie; • politykę Stalina i Hitlera wobec własnych społeczeństw i państw podbitych; • życie ludności na okupowanych terytoriach Polski, z uwzględnieniem losów ludności żydowskiej;
Opowiada	<ul style="list-style-type: none"> • legendy o Piaście i Popielu oraz Lechu, Czechu i Rusie, • historię zjazdu gnieźnieńskiego, uwzględniając postacie: św. Wojciecha, Bolesława Chrobrego i Ottona III; • o panowaniu Kazimierza Wielkiego, z uwzględnieniem powstania Akademii Krakowskiej i uczyty u Wierzyńka; • o życiu Mikołaja Kopernika, używając pojęć: uczonec, astronom, odkrycie naukowe; • o przyczynach i skutkach bitwy pod Grunwaldem; • o rozwoju uprzemysłowienia w XIX w., używając pojęć: maszyna parowa, kolej żelazna, statek parowy, silnik elektryczny, telegraf, fabryka; • o Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, używając pojęć: odbudowa zniszczeń wojennych, awans społeczny i likwidacja analfabetyzmu, planowanie centralne, zależność od ZSRR, dyktatura partii komunistycznej, cenzura, opozycja demokratyczna;
Rozpoznaje	<ul style="list-style-type: none"> • cechy charakterystyczne legendy;
Wskazuje na mapie	<ul style="list-style-type: none"> • Gniezno i państwo Mieszka I; • Kraków i państwo Kazimierza Wielkiego; • pierwszą odkrywczą wyprawę Krzysztofa Kolumba; • Wielkie Księstwo Litewskie; • Rzeczypospolitą Obojga Narodów; • państwa, które przyjęły najwięcej emigrantów z ziem polskich; • najbardziej uprzemysłowione miasta na ziemiach polskich; • granice II Rzeczypospolitej; • państwa, które dokonały agresji na Polskę w 1939 roku;

	<ul style="list-style-type: none"> • granice Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; • III Rzeczpospolitą i jej sąsiadów;
Umiejszcawia w czasie	<ul style="list-style-type: none"> • panowanie Mieszka I; • państwo Kazimierza Wielkiego; • Krzysztofa Kolumba i jego pierwszą odkrywczą wyprawę; • odkrycie Mikołaja Kopernika; • wydarzenia potopu szwedzkiego; • wyprawę wiedeńską Jana III Sobieskiego; • wydarzenia powstania kościuszkowskiego; • III rozbiór Polski; • powstanie listopadowe i powstanie styczniowe;
Porównuje	<ul style="list-style-type: none"> • warunki życia w mieście średniowiecznym i współczesnym; • życie chłopą z życiem rycerza i mieszczanina;
Wymienia	<ul style="list-style-type: none"> • następstwa wypraw odkrywczych dla Europy i dla Ameryki; • zasługi Jadwigi dla kultury polskiej; • cele walki powstańców oraz przykłady represji zastosowanych wobec społeczeństwa po przegranych powstaniach; • sąsiadów II Rzeczypospolitej; • czynniki decydujące o odzyskaniu niepodległości przez Polskę; • sąsiadów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej;
Omawia	<ul style="list-style-type: none"> • wydarzenia potopu szwedzkiego, z uwzględnieniem obrony Częstochowy i postaci Stefana Czarnieckiego; • wydarzenia powstania kościuszkowskiego, używając pojęć: naczelnik powstania, przysięga Kościuszki, kosynierzy; • na wybranym przykładzie walkę o język polski w nauczaniu; • formy oporu społeczeństwa wobec okupantów;
Zbiera informacje z różnych źródeł	<ul style="list-style-type: none"> • o zasługach dla rozwoju kultury polskiej: Jana Matejki, Stanisława Moniuszki, Henryka Sienkiewicza i Stanisława Wyspiańskiego; • o zasługach dla kultury polskiej: Fryderyka Chopina, Adama Mickiewicza, Marii Skłodowskiej-Curie, Heleny Modrzejewskiej; • o zasługach dla państwa polskiego Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego;
Rozróżnia	<ul style="list-style-type: none"> • emigrację polityczną i zarobkową; • rzemieślnicze i fabryczne (maszynowe) formy produkcji;

W zakresie pracy zespołowej metodą projektu uczeń:

<i>Planuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>swoją pracę,</i>• <i>pracę zespołu (wspólnie z innymi)</i>
<i>Organizuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>swoją pracę,</i>• <i>pracę zespołu (wspólnie z innymi)</i>
<i>Proponuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>własne pomysły i rozwiązania problemów w ramach projektu</i>
<i>Wykonuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>zadania przydzielone mu w zespole (zgodnie z harmonogramem)</i>
<i>Prezentuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>efekty swojej pracy,</i>• <i>efekty pracy zespołu</i>
<i>Ocenia</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>swoją pracę,</i>• <i>pracę poszczególnych członków zespołu</i>
<i>Współpracuje</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>z poszczególnymi członkami zespołu w trakcie realizacji projektu (także za pośrednictwem narzędzi internetowych)</i>

OCENIANIE

Odmienne sposoby oceniania to bardzo ważny element w adaptacji ucznia na progu klasy czwartej. W edukacji wczesnoszkolnej stosowana była ocena opisowa. Nauczyciel zwracał szczególną uwagę na mocne strony dziecka. Od czwartej klasy zastępują ją ocena z poszczególnych przedmiotów wyrażona stopniem. W tej nowej sytuacji dziecko może czuć się zagubione. Rola nauczyciela polega na stopniowym wdrażaniu ucznia do takiego sposobu oceniania.

Ogólne zasady oceniania

Ocenianie ma na celu przede wszystkim wspieranie rozwoju ucznia. Odbywa się na bieżąco w klasie przez cały okres nauki za pomocą wszystkich dostępnych środków, w tym obserwacji, rozmowy, różnych rodzajów i form prac. **Ocena ma być wartościową informacją** o stanie osiągnięć, sukcesach, brakach w postępach w procesie uczenia się i nauczania. Należy dążyć do tego, aby uczeń uzyskał dzięki niej pozytywną wewnętrzną motywację.

Stawiając ocenę warto pomyśleć jakie odczucia, myśli, emocje i motywacje ona budzi. Wiąże się to z zadaniem o to, aby dążenia ucznia do uzyskania pozytywnych ocen nie było głównym motywem jego wysiłków (uczenie się tylko dla ocen), ale żeby motywem wiodącym było **rzeczywiste pragnienie zdobywania wiedzy i nowych umiejętności**. Warto pamiętać, że w praktyce szkolnej niekiedy większą wartość od oceny wyrażonej stopniem ma gest, uśmiech, mimika, miłe słowo, komentarz. Należałoby obserwować reakcje ucznia wtedy, kiedy jest oceniany. Nie można lekceważyć smutku, strachu, złości, zawodu, niechęci, obojętności zadowolenia czy innych uczuć – umiejętność ich odczytania może bardzo pomóc w dalszej pracy z uczniem. Pomocne przy ocenianiu jest pamiętanie o tym, iż ocenę należy wystawiać dopiero wtedy, gdy zebrano wystarczający ku temu materiał. Idzie za tym dokładne ustalenie przedmiotu oceny, kryteriów, zasad i form oceniania, a także (co nie zawsze ma miejsce) – informacja zwrotna: uzasadnienie oceny, wskazanie uczniowi zalet, braków w jego pracy, sposobów i ewentualnych terminów ich usunięcia.

Dobra **informacja zwrotna** powinna zawierać następujące cztery elementy:

1. Wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia.
2. Odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia.
3. Wskazówki – w jaki sposób uczeń powinien poprawić pracę.

4. Wskazówki – w jakim kierunku uczeń powinien pracować dalej.¹⁶

Ocenianie powinno być:

- trafne,
- rzetelne,
- obiektywne,
- przyjazne,
- systematyczne,
- jawne,
- aktywne (z udziałem uczniów)

Ocenianie ma doprowadzić do :

- opanowania umiejętności samooceny,
- samorozwoju,
- wiary we własne możliwości,
- odpowiedzialności za własne działania,
- aktywności w grupie i w środowisku,
- otwartości na stawiane problemy,
- kreatywności, asertywności, itp.

Przedmiotem oceny ucznia nie może być jedynie suma posiadanych przez niego wiadomości i gotowość do pamięciowego ich odtworzenia. **Oceniać należy różne aktywności uczniów**: dłuższe i krótsze sprawdziany, testy, odpowiedzi ustne, zadania domowe, zadania z wykorzystaniem źródeł, mapy, osi czasu, projekty, rozmaite działania ucznia na lekcjach i poza lekcjami (np. w muzeum) itd. Ważne, by nie przesadzić ze sprawdzaniem wiadomości i umiejętności ucznia w formie pisemnej, które – choć potrzebne – często jest nadużywane.

Dłuższe sprawdziany powinny być poprzedzone lekcjami powtórzeniowymi. Zadania i polecenia muszą być adekwatne do tego, czego uczniowie się nauczyli pod kierunkiem nauczyciela, a ten - powinien stosować poprawnie zbudowane narzędzia pomiaru. **Testy** mają zawierać rozmaite zadania reprezentujące **różne kategorie taksonomiczne i poziomy wymagań**. Uczniowie powinni być zapoznani ze schematem punktowania. Po sprawdzian

¹⁶ D. Sterna, Ocenianie kształtujące w praktyce, CEO, warszawa 2006. S. 96.

czy teście należy dokonać analizy wyników (przede wszystkim jakościowej), a wnioski wykorzystać do dalszej pracy z uczniami.

Uczniowie powinni być wdrażani do **samooceny i oceny koleżeńskiej**. Więcej na ten temat - w części dotyczącej oceniania projektu i w materiałach pomocniczych.

Kryteria oceniania:

Ocena niedostateczna

Uczeń nie spełnia kryteriów na ocenę dopuszczającą – jego braki w zakresie wiadomości i umiejętności są tak duże, że nawet przy wydatnej pomocy nauczyciela nie jest w stanie ich uzupełnić w trakcie dalszego kształcenia.

Ocena dopuszczająca

Uczeń ma spore braki w opanowaniu wiedzy i umiejętności, popełnia liczne błędy merytoryczne, ale jest w stanie uzupełnić luki w trakcie dalszego kształcenia. Jego postawa jest bierna, ale przy pomocy nauczyciela wykonuje proste polecenia i typowe zadania o niewielkim stopniu trudności - szereguje wydarzenia w ciągu chronologicznym, rozróżnia podstawowe źródła historyczne, wyjaśnia proste pojęcia, pozyskuje informacje z ilustracji, tekstu czy mapy, W zespole nie przejawia inicjatywy, ale wykazuje chęć współpracy i z pomocą innych członków zespołu wywiązuje się z zadań przydzielonych w projekcie.

Ocena dostateczna

Uczeń ma wiedzę i umiejętności na poziomie podstawowym. Trudności stwarza mu samodzielne sformułowanie i uzasadnienie swoich wypowiedzi – musi być ukierunkowany przez nauczyciela. Jego aktywność na lekcjach jest sporadyczna. Umieszcza wydarzenia na osi czasu, wyjaśnia podstawowe pojęcia historyczne, wykonuje typowe zadania oparte na podręczniku, źródłach, mapie. Rzadko przejawia inicjatywę w zespole, samodzielnie wykonuje tylko proste zadania, które przydzieli mu grupa, współpracuje z innymi.

Ocena dobra

Uczeń opanował w dużej mierze wiedzę i umiejętności określone programem, które pozwalają na samodzielne rozwiązywanie typowych problemów. Umiejętnie wykorzystuje informacje, prawidłowo posługuje się terminologią historyczną, sytuuje wydarzenia w czasie i przestrzeni. Wyjaśnia przyczyny i skutki faktów historycznych, dostrzega analogie historyczne i związki między przeszłością a teraźniejszością. Odczytuje informacje zawarte w mapie historycznej i analizuje teksty źródłowe. Jest dość aktywny w zespole, chętnie realizuje cudze pomysły i zgłasza własne, pomaga innym w planowaniu i organizowaniu pracy. Dobrze komunikuje się i współpracuje z grupą.

Ocena bardzo dobra

Uczeń ma solidnie opanowaną wiedzę objętą programem. Jest bardzo aktywny. Prawidłowo posługuje się pojęciami i terminami. Stosuje zdobytą wiedzę do rozwiązywania problemów. Opracowuje pisemnie zagadnienie, korzystając z różnych źródeł. Jasno formułuje wypowiedzi i dobrze je argumentuje, wyczerpuje temat, dostrzega związki przyczynowo-skutkowe, wyciąga wnioski, dokonuje ocen. Ocenia wiarygodność źródła historycznego. Łączy wiedzę z różnych przedmiotów. Potrafi zaplanować i zorganizować pracę, jest kreatywny. Chętnie pomaga innym. Łagodzi konflikty w zespole.

Ocena celująca

Uczeń samodzielnie zdobywa wiadomości, rozwija własne zainteresowania historyczne i społeczne. Na lekcjach jest bardzo aktywny, żywo zainteresowany tym, co się dzieje. Samodzielnie interpretuje źródła i łączy zawarte w nich informacje, wyjaśnia przyczyny i przewiduje następstwa zjawisk, umiejętnie formułuje argumenty, własne przemyślenia, oceny i opinie. Posługuje się bogatym słownictwem i pojęciami. Podejmuje się samodzielnych zadań, wykazując inicjatywę i pomysłowość oraz wykorzystując wiedzę pozapodrecznikową. Z powodzeniem wykazuje się wiedzą i umiejętnościami na różnych konkursach. Podejmuje inicjatywę w działaniach grupowych, jest pomysłodawcą różnych zadań. Potrafi doskonale zorganizować i zaplanować pracę swoją i innych. W razie konfliktów w zespole, potrafi prowadzić negocjacje i doprowadzić do kompromisu.

Ocenianie projektu edukacyjnego

Ocenianie projektu jest bardzo złożonym i trudnym zadaniem. Jest to działanie zespołowe, więc dużą trudność stanowi ocena wkładu poszczególnych uczniów we wspólne przedsięwzięcie. Jest on realizowany w dłuższym czasie niż typowe szkolne zadanie, składają się nań rozmaite aktywności uczniów. Dużą część pracy wykonują oni bez bezpośredniego nadzoru nauczyciela, dlatego dokonywanie indywidualnej oceny może być trudne i często nietrafne.

Należy pamiętać o pewnych **uniwersalnych zasadach oceniania projektu**, wynikających z istoty tej metody. Oto one:

- Powinniśmy oceniać nie tylko efekt końcowy realizacji projektu (co byłoby zapewne łatwiejsze), ale cały proces.
- W projekcie oceniamy to, co jest ważne, a nie tylko to, co łatwo ocenić (dotyczy to zarówno wiedzy jak i umiejętności).

- Uczniowie przed przystąpieniem do pracy powinni znać kryteria oceny - wiedzieć, co jest istotne i będzie brane pod uwagę przy ocenie. Najlepiej, gdyby uczestniczyli w opracowywaniu tych kryteriów.
- Powinno być też w projekcie miejsce na samoocenę i ocenę koleżeńską uczniów.

Informacja o wynikach oceniania może być przekazana uczniom w formie oceny wyrażonej stopniem, za pomocą punktów, symboli lub w inny sposób. **Zawsze jednak powinna jej towarzyszyć werbalnie wyrażona przez nauczyciela wyczerpująca informacja zwrotna.**

Oceniając pracę uczniów nad projektem edukacyjnym, warto odejść od typowego oceniania za pomocą stopni szkolnych. **Ocenianie powinno mieć przede wszystkim charakter kształtujący.** Może to być rozmowa z uczniami, w której nauczyciel zauważa to, co zespół realizujący projekt zrobił dobrze, wskazuje, co można by zrobić inaczej lub lepiej i w jaki sposób. Rozmowa ta może rozpocząć się od **samooceny uczniowskiej**, czyli na przykład od odpowiedzi uczniów na pytania:

- Z czego w swojej dotychczasowej pracy jesteście zadowoleni? Co wam już udało się zrobić?
- Co wam się podoba w waszej dotychczasowej współpracy? Czy udało wam się włączyć wszystkich do pracy zespołu? Co możecie zrobić inaczej, aby w czynny sposób projekt realizowali wszyscy członkowie zespołu?
- Z którym zadaniem są największe trudności? Co można zrobić, aby je pokonać? Co można by zrobić inaczej?

Taka samoocena może pomóc uczniom poprawić dalszą pracę i pozytywnie wpłynąć na jej efekty. Nauczyciel na bieżąco ocenia pracę zespołu, dając mu informację zwrotną pomagającą uczniom w przyszłości wykonać projekty jeszcze lepiej.¹⁷

Warto uświadamiać uczniom, że ta uczciwa i pomocna informacja zwrotna jest najważniejsza, gdyż stanowi swego rodzaju drogowskaz do dalszych działań i rozwoju. **Przy każdym projekcie konieczna jest wspólna refleksja uczniów nad tym, co się wydarzyło podczas jego realizacji**, czego się dowiedzieli i nauczyli, co było dla nich łatwe, a co trudne, jak pokonywali bariery, jak im się razem pracowało, co w przyszłości powinni zmienić na lepsze itp. To ma także znaczenie motywujące uczniów do dalszej nauki. Nie chodzi tu

¹⁷ J. Strzemieczny, *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów, szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów*, ORE 2010

wyłącznie o motywowanie za pomocą oceny wyrażonej stopniem, ale o okoliczności jej formułowania. Motywująca bowiem jest taka ocena, która dostarcza konkretnych informacji o tym, co umie, a co powinien poprawić, a więc ma charakter wspierający. Natomiast włączanie uczniów do oceniania pozwala im rozwijać ważną umiejętność autorefleksji, świadomości tego, jak przebiega ich własny proces uczenia się (co go wspiera, a co utrudnia). Przybliżyła ich to do umiejętności planowania własnego procesu uczenia się i do brania za niego współodpowiedzialności.

Kilka przykładowych narzędzi, które można wykorzystać w procesie oceniania projektu (modyfikując je w razie potrzeby) znajduje się w **Załączniku nr 2**. Dotyczą one zarówno indywidualnej refleksji ucznia nad własną pracą, jak i pracą zespołu projektowego. Jest też przykład arkusza całościowej oceny realizacji projektu.

EWALUACJA PROGRAMU

Ewaluacja programu nie jest obowiązkowym jego elementem wymienionym w rozporządzeniu¹⁸. Autorka *Przygody z Klio* zaplanowała jednak ewaluację jako integralną część programu, gdyż pozwala ona określić jego mocne i słabe strony, wprowadzać korekty, doskonalić, co warunkuje jego ciągłe doskonalenie.

Ewaluacja **formatywna** (wspierająca) będzie prowadzona na bieżąco w trakcie realizacji programu i ma za zadanie:

- określić, jakie zmiany wiedzy i umiejętności uczniów zachodzą w czasie realizacji programu,
- określić, jakie aspekty programu warto zmienić,
- zbierać dane i wprowadzać zmiany w czasie trwania programu.

Nauczyciel, prowadząc na bieżąco (i w różnych formach) badania osiągnięć uczniów, będzie je analizował i wyciągał wnioski. Jeśli zajdzie potrzeba, (np. gdy wyniki będą niezadowalające), podejmie decyzję o wprowadzeniu modyfikacji. Może np. zmienić metody lub formy pracy, zrezygnować z dodatkowych treści wykraczających poza podstawę, poświęcić więcej czasu na ćwiczenie umiejętności, z którymi uczniowie słabiej sobie radzą itp.

Ewaluacja **sumatywna** (całościowa) będzie przeprowadzona po zakończeniu realizacji programu jako ostateczny jego ogląd i ocena. Dzięki niej nauczyciel będzie mógł stwierdzić, jakie zmiany w zakresie wiedzy i umiejętności uczniów zaszły w czasie realizacji programu i czy udało się osiągnąć zamierzone cele.

Autorka proponuje **model triangulacyjny**¹⁹, którego cechą jest to, że ocenia się program z punktu widzenia kilku grup, np. z perspektywy ucznia, rodzica i nauczyciela. Wykorzystane zostaną:

- ankiety,
- wywiady,

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dziennik Ustaw z 3 lipca 2012 r., poz. 752).

¹⁹ *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*. Warszawa 2012, s. 90.

- obserwacje,
- analiza wytworów uczniów, np. testów, różnego rodzaju prac uczniowskich (plastycznych, literackich, prezentacji multimedialnych), projektów zespołowych itp.
- analiza wyników sprawdzianu po klasie VI.

Pozyskanie danych od różnych osób i z różnych perspektyw za pomocą rozmaitych narzędzi pozwoli na uzyskanie wielowymiarowego i obiektywnego obrazu programu nauczania.

Po tak przeprowadzonej ewaluacji, nauczyciel podejmie decyzję, czy program będzie kontynuowany oraz co należy w nim zmienić, poprawić, udoskonalić, aby jego wdrażanie było bardziej efektywne i satysfakcjonujące.

LITERATURA:

- Aktywizacja uczniów w nauczaniu historii*, (red. A. Zielecki), Rzeszów 1989.
- Bieniarzówna J., *500 zagadek historycznych*, Warszawa 1974.
- Buksiński T., *Zasady i metody interpretacji tekstów źródłowych*, Poznań 1991.
- Dąbrowa M., *Szkolne wycieczki historyczne*, Warszawa 1975
- Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2000.
- Dziedzic A., Kozłowska W. E., *Drama na lekcjach historii*, Warszawa 1999.
- Komorowska H., *O programach prawie wszystko*, Warszawa 1999.
- Konopka H., Liedke M., Ocytko M., Pasko A., *Jak uczyć historii w zreformowanej szkole? Praktyczny przewodnik dla przyszłych nauczycieli*, Białystok 2003.
- Kopik A., Zatorska M., *Wielorakie podróże – edukacja dla dziecka*, Kielce 2010
- Królikowski J., *Projekt edukacyjny*, Warszawa 2001.
- Kujawska M., *Problemy współczesnej edukacji historycznej*, Poznań 2001.
- Maternicki J., Majorek Cz., A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993.
- Mikina A., Zając B., *Jak wdrażać metodę projektów?*, Kraków 2006.
- Multimedia w edukacji historycznej i społecznej* (red. J. Rulka, B. Tarnowska), Bydgoszcz 2002
- Niemierko B., *Inwentarz programowy*, w: Ornstein Allan C., Hunkins Francis P., *Program szkolny: założenia, zasady, problematyka*, Warszawa 1999, str.402-460.
- Ornstein A. C., Hunkins F. P., *Program szkolny: założenia, zasady, problematyka*, Warszawa 1999.
- Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*, Warszawa 2010.
- Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, Warszawa 2009.
- Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*. Warszawa 2012.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dziennik Ustaw z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dziennik Ustaw z 3 lipca 2012 r., poz. 752).

Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży. Prawne ABC dyrektora przedszkola, szkoły i placówki, Warszawa 2010.

Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży. Praca zespołu nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem w przedszkolach, szkołach i placówkach, Warszawa 2010.

Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.

Taraszkiewicz M., *Atlas efektywnego uczenia (się) nie tylko dla nauczycieli cz. 1*, Warszawa 2006.

Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1999.

Unger P., *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa 1988.

Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów (red. Jerzy Maternicki), Warszawa 2004.

Zielecki A., *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Materiały pomocnicze do realizacji modułu JA I MÓJ ZESPÓŁ

Ćwiczenie 1

MOJE MOCNE STRONY²⁰

Cel: ugruntowanie poczucia własnej wartości

Instrukcja:

Uzupełnij poniższe zdania. Starannie przemyśl swoje odpowiedzi.

1. Uważam za swoje sukcesy...
2. Mam ugruntowaną wiedzę w zakresie...
3. Umiem doskonale...
4. To, co wiem i umiem, pomaga mi...
5. Moje walory fizyczne to...
6. Zalety mojego charakteru to...
7. W kontaktach z ludźmi potrafię...
8. Lubią mnie za...
9. Ja lubię siebie za...
10. Cenią mnie za...
11. Ja cenię siebie za...
12. Szanują mnie za...
13. Ja szanuję siebie za...
14. Podziwiają mnie za...
15. Ja podziwiam siebie za...
16. To, jaki jestem, pomaga mi w...

Teraz poproś kilka dobrze znających Cię osób, żeby dokończyły za Ciebie zdania (na kserokopii tego arkusza) i porównaj ich odpowiedzi ze swoimi. Przedyskutuj wnioski z kimś, komu ufasz. Czy więcej wiesz o sobie niż przed tym ćwiczeniem? Jak możesz wykorzystać w życiu tę zdobytą wiedzę?

²⁰ H. Hamer, *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skutecznie dyskutować i współpracować*, Wyd. Weda, Warszawa 1999, s. 61-63.

Ćwiczenie 2

JAKIE SĄ MOJE UMIEJĘTNOŚCI?²¹

1) W wolnym czasie najbardziej lubię robić:

- a.
- b.
- c.

Wykorzystywane umiejętności: (np. jeśli lubisz grać w kosza, to jesteś aktywny, skoordynowany i gotowy do pracy w zespole).

.....
.....

2) W szkole/klasie jestem najlepszy w:

- a.
- b.
- c.

Wykorzystywane umiejętności:

.....
.....

3) Działalność pozaszkolna, praca, konkretne doświadczenia, które posiadam oraz kluby, koła i organizacje, do których należę:

- a.
- b.
- c.

Wykorzystywane umiejętności:

.....
.....

²¹ *Ekonomia na co dzień czyli decyduj o sobie. Przewodnik dla nauczyciela*, Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, Warszawa 2005, s. 59.

4) Prace domowe lub inne, wykonywane na rzecz drugih osób:

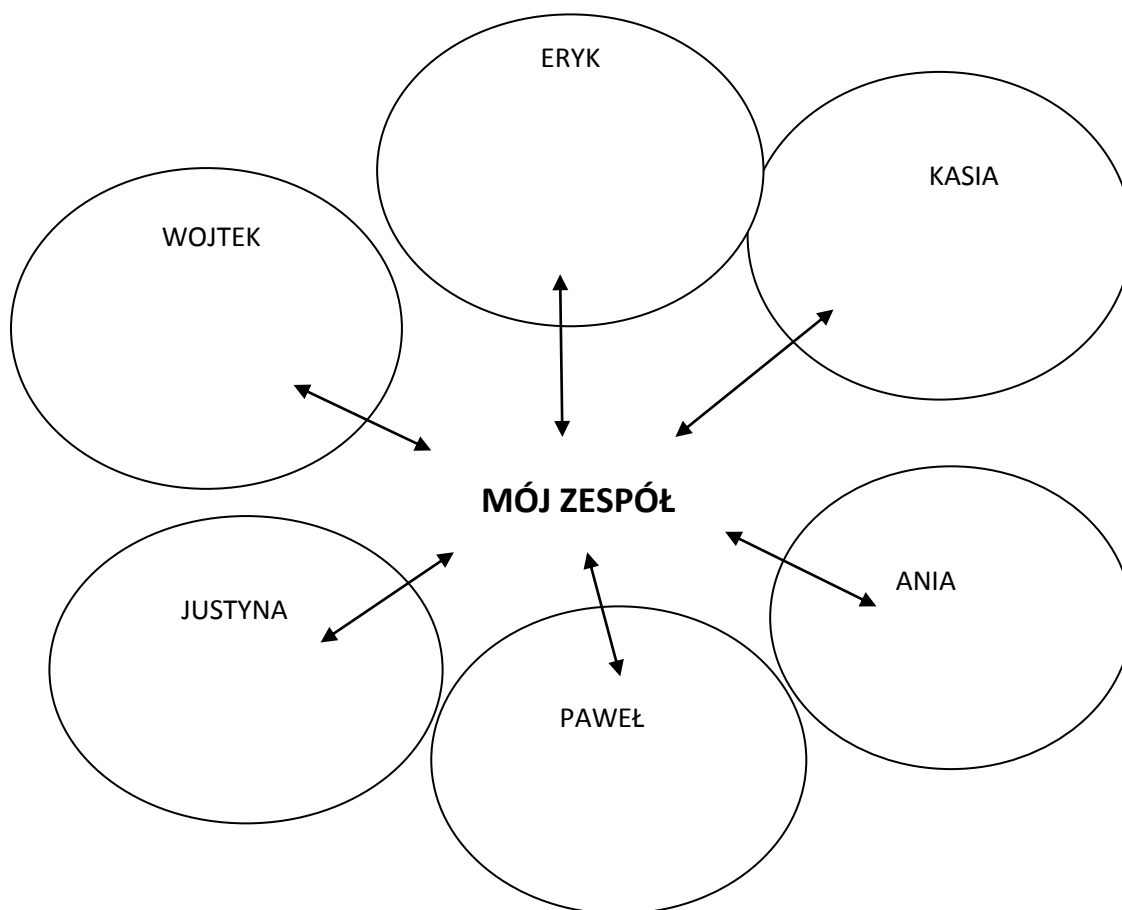
- a.
- b.
- c.

Wykorzystywane umiejętności:

.....

.....

Ćwiczenie 3 MÓJ ZESPÓŁ²²

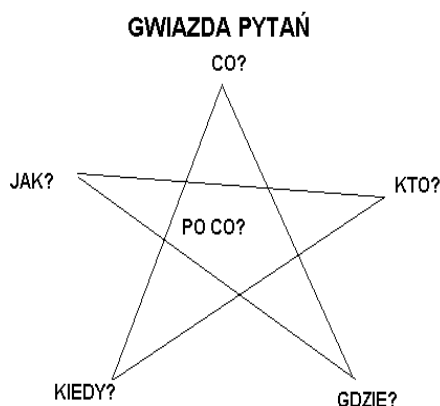

Wpiszcie, co każdy z członków zespołu może wnieść do wspólnej pracy, a co potem będzie przydatne całemu zespołowi (jakie macie zasoby: doświadczenia, wiedze, umiejętności - co potraficie).

²² opracowanie własne

Ćwiczenie 4

PLANOWANIE METODĄ GWIAZDY PYTAŃ

CO? – co będziemy robić, w jakim zakresie?

PO CO? – jaki jest cel naszych działań?

KTO? – kto będzie realizował te działania?

GDZIE? – gdzie, w jakich warunkach się to będzie odbywać?

KIEDY? - w jakim czasie, według jakiego harmonogramu?

JAK? – w jaki sposób będziemy to realizować, jakie metody i formy pracy zastosujemy?

ZAŁĄCZNIK NR 2

MATERIAŁY POMOCNICZE DO OCENY PROJEKTU EDUKACYJNEGO

KARTA SAMOOCENY UCZNI²³

Imię i nazwisko:

Zastanów się nad swoim udziałem w projekcie i dokonaj samooceny, stawiając krzyżyk w odpowiedniej rubryce

Co oceniam?	Radzę sobie świetnie	Radzę sobie dobrze	Muszę nad tym popracować
Aktywność			
Pomysłowość			
Staranność			
Samodzielność			
Pomoc innym			
Współpraca w grupie			
Wywiązywanie się z przydzielonych zadań			

²³ Opracowanie własne.

KARTA OCENY PRACY W GRUPIE²⁴

Oceń pracę w swojej grupie

	Całkowicie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Częściowo się zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Całkowicie się nie zgadzam
Moja grupa					
Miała jasne cele					
Dążyła do realizacji celów					
Podejmowała decyzje, biorąc pod uwagę zdanie wszystkich					
Członkowie mojej grupy					
Słuchali siebie nawzajem					
Pomagali sobie nawzajem					
Szanowali odmienne punkty widzenia					
Wszyscy byli zaangażowani w pracę					

²⁴ Jak oceniać uczniów (KOSS), http://www.ceo.org.pl/portals/b_koss_materialy_educacyjne (dostęp 5.07.2012)

ANKIETA DLA UCZNI²⁵

Jak oceniasz swój udział w projekcie? W każdym punkcie zaznacz (podkreśl) jedno z wymienionych zdań.

1. Pewność siebie

Byłem z siebie zadowolony.

Czułem się dość pewnie i bezpiecznie

Nie potrafię tego ocenić.

Nie czułem się zbyt pewnie.

Czułem, że jestem do niczego, zły albo głupi.

2. Zaangażowanie

Cały czas czułem się pełen energii i zajęty.

Przez większość czasu czułem się pełen energii i zajęty.

Nie potrafię tego ocenić.

Nie wkładałem zbyt wiele energii w pracę.

Czułem się bezsilny i ospały albo niespokojny i napięty.

3. Samodzielność.

Wiele razy decydowałem o sobie i czułem się odpowiedzialny za swój wybór.

Czasem decydowałem o sobie i czułem się trochę odpowiedzialny.

Nie potrafię tego ocenić.

Dałem się prowadzić innym osobom, nie wkładałem w realizację projektu zbyt wiele własnej woli.

Cały czas czułem się kontrolowany i sterowany. Wcale nie miałem poczucia odpowiedzialności za to, co robię.

4. Współpraca

Czułem, że należę do grupy, że jestem w pełni akceptowany.

Czuje się w grupie raczej dobrze.

Nie potrafię tego ocenić.

Nie czuje się w pełni akceptowany przez kolegów i koleżanki.

Czuje się odrzucony przez grupę.

²⁵ Opracowano na podstawie: Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, CEO, Warszawa 2008, s. 116.

5. Świadomość uczenia się

Przez cały czas realizacji projektu byłem skupiony na zadaniach i zaangażowany.

Przez większą część projektu byłem skupiony i zaangażowany.

Nie potrafię tego ocenić.

Często czułem znudzenie i rzadko angażowałem się w realizację projektu.

Nie angażowałem się i cały czas się nudziłem.

ARKUSZ OCENY REALIZACJI PROJEKTU ZESPOŁOWEGO²⁶

Zespół projektowy:

Temat projektu:

Etapy realizacji projektu	Kryteria, czyli co będzie oceniane	Bardzo dobrze	Zadowalająco	Słabo
Wybór i formułowanie tematu projektu	<ul style="list-style-type: none"> • Precyzyjne sformułowanie tematu/problemu, • Jasne określenie celów projektu. 			
Planowanie działań	<ul style="list-style-type: none"> • Rozsądny i sprawiedliwy podział zadań, • Realistycznie określone terminy - harmonogram pracy, • Analiza i wykorzystanie własnych zasobów (ludzie, sprzęt, finanse, itp.), • Poszukiwanie sojuszników. 			
Gromadzenie i opracowywanie materiałów	<ul style="list-style-type: none"> • Różnorodność źródeł informacji, • Selekcja informacji, • Przetwarzanie informacji. 			
Realizacja działań i ich efekty	<ul style="list-style-type: none"> • Wywiązywanie się z przydzielonych zadań, • Twórcze rozwiązywanie problemów, • Terminowa realizacja poszczególnych etapów projektu, • Osiąganie zamierzonych efektów, • Public relations czyli dobry PR projektu. 			
Prezentacja	<ul style="list-style-type: none"> • Dostosowanie formy prezentacji do tematu projektu, • Wartość merytoryczna, • Wykorzystanie czasu prezentacji, • Scenografia/oprawa graficzna, • Atrakcyjność przekazu, zainteresowanie odbiorców. 			
Praca w zespole	<ul style="list-style-type: none"> • Udzielanie sobie informacji, • Wzajemne słuchanie się, • Podejmowanie decyzji w sprawie grupy, • Rozwiązywanie konfliktów, • Zaangażowanie innych w pracę. 			

²⁶ Opracowanie własne.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

